

הקדמה למסכת ראש השנה

- ☒ מסכת זו נקראת מסכת ראש השנה, מפני שמתבארים בה פרטי ראשי השנים שבחדשי השנה.
- ☒ הטעם שנקראת 'ראש השנה' בלשון יחיד ולא 'ראשי שנים' בלשון רבים, לפי שטיקור קריאת שמה הוא על שם ראש השנה שבאחד בתשרי, שטיקור המסכת מדברת על עניני היום הזה.
- ☒ ובספר 'סמוכים לעד' ביאר שלפי שבראש השנה נברא האדם ובו נידון בכל שנה לכן נקרא הכל על שם ראש השנה, כי כל מה שבעולם; התבואה והפירות והמים הכל נברא לצורך האדם, וראה לדבר שהרי העולם נברא בכ"ה באלול, והאדם נברא בא' בתשרי, ולא נקרא ראש השנה אלא ביום בריאת האדם.
- ☒ במסכת ראש השנה ארבעה פרקים:

<u>פרק ראשון:</u>	<u>פרק שני:</u>	<u>פרק שלישי:</u>	<u>פרק רביעי:</u>
ארבעה ראשי שנים	אם אינן מכירין	ראוהו בית דין	יום טוב

- ☒ **פרק ראשון** [ארבעה ראשי שנים] **ופרק שני** [אם אינן מכירין] **עוסקים** בעניין קידוש החודש.
- ☒ **בפרק הראשון מתבארים** הזמנים בשנה שהם ראשי שנים לעניינים שונים (משנה א), וכן הזמנים שבעולם נידון בהם לפי מעשיהם (משנה ב). בהמשך הפרק (משניות ג-ט) נידונים מקצת מענייני קידוש החודש.
- ☒ **בפרק השני מתבארים** אופן קבלת העדים שראו את הלבנה, מעשה קידוש החודש עצמו, ואופן ההודעה לכל ישראל אימתי נתקדש החודש.
- ☒ **פרק שלישי** [ראוהו בית דין] **ופרק רביעי** [יום טוב] **עוסקים** (חוץ מהמשנה הראשונה של פרק ג העוסקת בקידוש החודש כהמשך לפרק ב) בהלכות תקיעת שופר בראש השנה, ובדיני ברכות התפילה התלויות בתקיעות.
- ☒ **בפרק השלישי מתבארים חמשה עניינים:**
 - א. המשנה הראשונה מסיימת את ענייני קידוש החודש שנידונו בהרחבה בשתי הפרקים הראשונים, בהלכה שקידוש החודש ביום בלבד, ובשלשה דינים, ובכמה פרטים נוספים בהלכות עדות ודין.
 - ב. בהמשך עוברות המשניות למצות תקיעת שופר בראש השנה, ופותרות בהלכות השופר עצמו, ממה הוא עשוי, מה היא צורתו, ודינו כשנשבר או נסדק.
 - ג. דיני שמיעת קול השופר והחילוקים בין קול שופר לקול הברה.
 - ד. הלכות כוונת שומע ומשמיע וציאה ידי חובת שמיעה מדין 'שומע כעונה'.
 - ה. מי יכול להוציא אחרים ידי חובתם במצוה זו.
- ☒ **הפרק הרביעי עוסק** בתחילתו בדין תקיעת שופר בראש השנה שחל בשבת, ובתקנה שטיקור רבן יוחנן בן זכאי אחר החורבן בענין זה. אגב כך הובאו תקנו נוספות שטיקור רבן יוחנן בן זכאי.

בהמשך עוסק הפרק בדיני התפילות והברכות של ראש השנה, באמירת 'מלכויות זכרונות ושופרות', בסדר התקיעות, ובעוד עניינים שונים.

📌 **בתחילת המסכת** באות שתי משניות על "ארבעה ראשי שנים" ועל "ארבעה פרקים שבהם העולם נידון", שהן משמשות כהקדמה לעניינים הנידונים בה.

ביאור מסכת ראש השנה

פרק א / הקדמה:

פרק ראשון במסכת ראש השנה, הנקרא "ארבעה ראשי שנים", עוסק בזמנים בשנה שהם ראשי שנים לעניינים שונים (משנה א), וכן הזמנים שבעולם נידון בהם לפי מעשיהם (משנה ב). בהמשך הפרק (משניות ג-ט) נידונים מקצת מענייני קידוש החודש.

משנה א / הקדמה:

למניין חדשי השנה, ניסן הוא החודש הראשון, שנאמר (שמות יב, ב): "החודש הזה לכם ראש חודשים, ראשון הוא לכם לחדשי השנה". כלומר, החודש הזה, בו יצאו בני ישראל ממצרים, הוא החודש הראשון למניין חדשי השנה. מכאן, גם א' בניסן ראש השנה הוא: ראש השנה למלכות ישראל, למועדי ישראל, שהם זכר ליציאת מצרים ולגאולת עם ישראל.

משנתנו מונה עוד שני "ראשי שנים" – למעשה בהמה, וראש השנה לאילנות, ומבארת אלו זמנים בשנה נחשבים כראש השנה לגבי עניינים שונים.

לשון המשנה:

"ארבעה ראשי שנים הם. באחד בניסן ראש השנה למלכים ולרגלים. באחד באלול ראש השנה למעשר בהמה. רבי אלעזר ורבי שמעון אומרים, באחד בתשרי. באחד בתשרי ראש השנה לשנים ולשמיטין וליובלות, לנטיעה ולירקות. באחד בשבט, ראש השנה לאילן, כדברי בית שמאי. בית הלל אומרים, בחמשה עשר בו".

ביאור המשנה:

ארבעה ראשי שנים הם = יש ארבעה תאריכים בשנה, שכל אחד מהם הוא ראש השנה לעניינים המפורטים להלן במשנה.

באחד בניסן ראש השנה למלכים = א' ניסן הוא ראש השנה למניין שנות המלכות של מלכי ישראל, שאם הומלך מלך באחד מחדשי השנה, משהגיע א' ניסן מתחילים למנות לו שנה שנייה, ואפילו אם הומלך באדר שלפני ניסן נחשב לו שמולך כבר שנה.

איזה דין יוצא מכך?

לעניין השטרות. שהיו נוהגים בימיהם לכתוב בשטרות את התאריכים לפי מנין שנות שלטון המלך של אותו הזמן [ולא כמו שאנו רגילים למנות לפי מספר השנים מבריאת העולם], כגון בג' בכסלו בשנה השנייה למלך פלוני, וקבעו חכמים שתחילת שנת המלך היא בא' ניסן.

[ויש חשיבות לתאריך הכתוב בשטר, שכן מאותו יום משתעבדים נכסי הלווה למלוה, ואם לאחר אותו יום מכר הלווה שדותיו לאדם אחר, ואין לו ממה לשלם את חובו, יכול המלוה לגבות את חובו מהשדות הללו הנקראים "נכסים משועבדים". אמנם, שטר שנכתב בו תאריך מוקדם, כגון שהלווה בשבט, ובשטר נרשם כסלו, שטר נה נקרא "שטר מוקדם" והוא פסול, שהאיל והמלוה יכול לבוא בשטר זה ולגבות שלא כדים מנכסים שמכר הלווה לפני זמן ההלוואה, לפיכך קנסוהו חכמים, שאינו זכאי כלל לגבות בשטר זה מהלקוחות, ואפילו מהנכסים שמכר לאחר זמן ההלוואה. מכאן, אם הומלך מלך באדר, ובניסן שלאחר שלשה עשר חודש נרשם בשטר: שנה שנייה לאותו מלך, הואיל וניסן זה הוא כבר שנה שלישית לאותו מלך, הרי זה 'שטר מוקדם', והוא פסול].

ולרגלים = א' ניסן הוא ראש השנה למניין הרגלים. כלומר, חג הפסח שחל בניסן הוא הרגל הראשון בשנה.

איזה דין יוצא מכך?

לעניין "בל תאחר". שאם נדר להקדש, צריך שיעברו עליו שלושת הרגלים כסדרן וחג המצות תחילה, כדי שיעבור על "בל תאחר". כלומר, שיעברו פסח, שבועות וסוכות.

[**דוגמא:** אם נדר לפני פסח ממתין את שלושת הרגלים כסדרם. אם נדר לפני סוכות, צריך להמתין ארבעה רגלים: סוכות, ואחריו שלושת הרגלים כסדרם, פסח שבועות סוכות. אם נדר בין פסח לשבועות, צריך להמתין חמשה רגלים: שבועות, סוכות, ואחריהם שלושת הרגלים כסדרם, פסח שבועות סוכות].

באחד באלול ראש השנה למעשר בהמה = א' אלול הוא ראש השנה למעשר בהמה. פירוש: יש מצוה להפריש לקרבן כל בהמה עשירית מן הבהמות הנולדים בכל שנה, שנאמר (ויקרא כז, לב): "וכל מעשר בקר וצאן, כל אשר יעבור תחת השבט העשירי יהיה קודש לה'".

וכיצד היה יודע מיהו העשירי? – מכניס את כל הטלאים או העגלים לדיר, ועושה לו פתח קטן כדי שלא יצאו שניים ביחד, וכשיוצאין מן הדיר מונה אותם א' ב' ג' עד שמגיע לעשירי. וכשיוצא העשירי, צובעו בצבע אדום, ואומר: 'הרי זה מעשר', והוא קדוש, ומקטירים אימוריו על המזבח, ובשרו נאכל לבעלים בירושלים.

איזה דין יוצא מכך?

שאינן מפורשים מן הנולדים בשנה אחת על הנולדים בשנה אחרת, וכן אין הנולדים בשנה זו מצטרפים לנולדים בשנה האחרת להתחייב במעשר, וא' אלול הוא תחילת שנה חדשה לענין זה, שנאמר (דברים יד, כב): "עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה", ומכאן דרשו חכמים, שאין מעשרים משנה לחברתה.

רבי אלעזר ורבי שמעון אומרים, באחד בתשרי = רבי אלעזר ורבי שמעון חולקים ואומרים שראש השנה למעשר בהמה הוא בא' תשרי. **וטעמם:** הואיל והקיש הפסוק מעשר בהמה למעשר דגן, ומה מעשר דגן ראש השנה שלו בתשרי, אף מעשר בהמה ראש השנה שלו בא' תשרי.

באחד בתשרי ראש השנה לשנים = רוב מפרשי המשנה מבארים שא' תשרי הוא ראש השנה למניין שנות מלכי אומות העולם. **הדין היוצא מכך** תואם לדין היוצא מכך שא' ניסן הוא ראש השנה למלכים.

[**יש אומרים** שא' תשרי הוא ראש השנה למניין השנים, כמו שאנחנו מונים היום. **יש אומרים**, שא' תשרי הוא ראש השנה לדין, שהקב"ה דן את כל באי העולם על כל הקורות אותם עד תשרי הבא, כמו שכתוב (דברים יא, יב): "מראשית השנה ועד אחרית שנה" – מראשית השנה נדון מה יהא בסופה].

ולשמיטין = שמיום א' בתשרי של השנה השביעית, אסורה החרישה והזריעה מן התורה, ובתאריך זה מתחילה שנת השמיטה.

וליובלות = שמיום א' בתשרי של שנת החמשים חלים דיני היובל, ואסור לחרוש ולזרוע, ובתאריך זה מתחילה שנת היובל [שנת החמשים שלאחר שבע שמיטות, ונקראת 'יובל' על שם תקיעת השופר שתוקעים בה שהוא נקרא 'יובל', שהאיל שממנו לוקחים את השופר קרוי 'יובל'].

לנטיעה = לעניין שלש שנות ערלה, שאפילו אם נטע אילן בטז' באב, דהיינו ארבעים וחמשה יום [או יותר] לפני א' תשרי [ומדוע ארבעים וחמשה יום? – שבועיים (מלבד יום הנטיעה) לקליטת הנטיעה והשרשתה בארץ, ועוד שלושים יום אחר הקליטה להיחשב שנה, שכן שלשים יום בשנה חשובים שנה], בכל זאת מא' תשרי מונים לו שנה שניה, וכעבור שנתיים מא' תשרי נגמרות לאילן זה שלש שנות הערלה, **ואפילו** שבפועל עברו פחות משלש שנים מלאות [אמנם, כשמגיע א' תשרי של השנה הרביעית עדיין אסורים הפירות בהנאה משום 'ערלה' עד ט"ו בשבט, שהוא ראש השנה לאילן].

ולירקות = לעניין מעשר ירקות, שאין מעשרים [תרומה גדולה / מעשר ראשון / מעשר שני] מירקות שנלקטו לפני א' תשרי על ירקות שנלקטו לאחר א' תשרי.

באחד בשבט ראש השנה לאילן, כדברי בית שמאי = לענין מעשר פירות האילן, שהדין הוא שבאילנות הולכים אחר חנטה (התחלת התהוות הפרי, בשונה מהירקות שבהם הולכים אחר שעת הלגיטה), ואין מעשרים מפירות האילן שחנטו בשנה אחת, על אלו שחנטו בשנה אחרת, ולפי בית שמאי בא' בשבט מתחילה שנה חדשה לענין זה.

[וכן לענין מעשר שני ומעשר עני, אם חנטו הפירות בתחילת השנה השלישית של השמיטה, לפני שבט, אף על פי שנקטפו לאחר שבט, דנים אותם כפירות של שנה שנייה לשמיטה, ונוהג בהם מעשר שני, ואילו הפירות שחנטו משבט ואילך נוהג בהם מעשר עני].

הטעם שקבעו ראש השנה לאילן בשבט הוא ש"הואיל ויצאו רוב גשמי השנה (שכבר עברו רוב ימי ירידת הגשמים) ועלה השרף באילנות ונמצאו הפירות חונטים מעתה".

בית הלל אומרים, בחמשה עשר בו = בית הלל חולקים ואומרים, שראש השנה לאילן הוא בט"ו בשבט. וטעמם: לפי שט"ו בשבט הוא תחום אמצעי שבין תקופת טבת לתקופת ניסן ומאחר שעברה חצייה של תקופת טבת כבר תש כוחה, ואין הקרירות חזקה כל כך, והחנטה הולכת ומתגברת.

טבלת סיכום למשנה א

לענין מה?	מתי?	
למנין שנות מלכי ישראל. שהיו רגילים לכתוב בשטרות את זמן כתיבתם לפי מנין שנות שלטון המלך, וקבעו חכמים שתחילת שנת המלך היא בא' ניסן. ואפילו אם התחיל למלוך בחודש אדר, כשמגיע ניסן של אותה שנה מתחילה שנה שניה למלכותו.	א' ניסן	ראש השנה למלכים
החג שבחודש ניסן, דהיינו חג פסח, הוא הראשון לשלושת הרגלים. נפקא מינה ל'בל תאחר', שלא עובר על בל תאחר אלא עד שיעברו שלושת הרגלים כסדרם; פסח - שבועות - סוכות. ואפילו אם נדר בין פסח לשבועות, ממתין לפסח הבא ורק אז מונה ג' רגלים, ונמצא שיכולים לעבור עליו חמשה רגלים; שבועות וסוכות, ואחריהם שלושת הרגלים כסדרם; פסח - שבועות - סוכות.	א' ניסן	ראש השנה לרגלים
מצוה להפריש לקרבן כל בהמה עשירית מן הבהמות הנולדים בכל שנה. ומכיון שא' אלול או א' תשרי הוא ראש השנה למעשר בהמה, לכן בהמה שנולדה לפני תאריך זה לא יכולה לשמש כמעשר עבור בהמה שנולדה לאחר תאריך זה, שאין מפרישין מן הנולדים בשנה אחת על הנולדים בשנה אחרת.	לפי תנא קמא: א' אלול לפי רבי אלעזר ורבי שמעון: א' תשרי	ראש השנה למעשר בהמה
למנין שנות מלכי אומות העולם. שהיו רגילים לכתוב בשטרות את	א' תשרי	ראש השנה לשנים

זמן כתיבתם לפי מנין שנות שלטון המלך, ותחילת שנת המלך היא בא' תשרי. ואפילו אם התחיל למלוך בחודש אלול, כשמגיע א' תשרי מתחילה שנה שניה למלכותו.		
מיום א' תשרי של השנה השביעית מתחילה שנת השמיטה, ואסור מן התורה לחרוש ולזרוע.	א' תשרי	ראש השנה לשמיטין
מיום א' תשרי של שנת החמשים חלים דיני היובל, ואסור לחרוש ולזרוע, צריך לשחרר עבדים ולהחזיר קרקעות לבעליהן.	א' תשרי	ראש השנה ליובלות
למנין שלוש שנות ערלה. שאפילו אם נטע אילן בחודש אב, מא' תשרי שאחריו מונים לו שנה שניה, וכעבור שנתיים נגמרות שלש שנות הערלה.	א' תשרי	ראש השנה לנטיעה
לענין מעשרות. שהדין הוא שאין מעשרים מן הירק הנלקט בשנה אחת על ירק הנלקט בשנה אחרת, ובא' תשרי מתחילה שנה חדשה לענין זה. ואפילו אם לקט בכ' אלול זה נחשב של שנה קודמת ולא יכול לעשר ממנו על ירקות שנלקטו לאחר א' תשרי.	א' תשרי	ראש השנה לירקות
לענין מעשר פירות האילן, שהדין הוא שאין מעשרים מפירות האילן שחנטו בשנה אחת, על פירות שחנטו בשנה אחרת, ובא' שבט או בטו' שבט מתחילה שנה חדשה לענין זה.	לבית שמאי: א' שבט לבית הלל: טו' שבט	ראש השנה לאילן

משנה ב / הקדמה:

במשנה הקודמת נתבאר שאחד בתשרי הוא ראש השנה לכמה עניינים, כעת באה המשנה לבאר שיום זה [א' בתשרי] הוא זמן דינו של האדם, ומתוך כך פירטה המשנה גם את שאר הזמנים בשנה שהאדם נידון בהם על שאר עניינים.

לשון המשנה:

"בארבעה פרקים העולם נידון: בפסח על התבואה. בעצרת על פירות האילן. בראש השנה כל באי העולם עוברין לפני כבני מרון, שנאמר (תהלים לג, טו): "הַיָּצֵר יַחַד לְבָם הַמִּבִּין אֶל כָּל מַעֲשֵׂיהֶם". ובחג נידונין על המים".

ביאור המשנה:

בארבעה פרקים העולם נידון = בארבעה פרקים [שנתיים בשנה] העולם נידון בבית דין של מעלה.
בפסח על התבואה = בפסח העולם נידון על התבואה. כלומר, אם תבואת השנה הבאה (עד פסח הבא) תהיה מבורכת, או שתלקה בשידפון. ומדוע דווקא בפסח נידונים על התבואה?

בגמרא מובא: 'מפני מה אמרה תורה הביאו עומר בפסח?' מפני שהפסח זמן תבואה הוא (שנידונים בו על התבואה), ומשום כך אמר הקב"ה: 'הביאו לפני עומר בפסח כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות'. כלומר, שעל ידי מנחת העומר שבה מהתבואה, תתברך התבואה העומדת בשדה ויצא דינה לטובה.

[טעם נוסף: משום שזמן קצירת התבואה הוא אחרי פסח, ורצה הקב"ה לעורר את האדם לבל יחשוב שהכל תלוי בידו, אלא גודל התבואה נתון בידי שמים, לפי מעשי האדם].

[הרחבה: מדוע פתח בפסח ולא בראש השנה שהוא דינו של האדם? – לפי שנקט בסדר שמסודרים בפסוק, שפותח בחג המצות (ראה שמות כג, טו. ובפרק לד, יח ובשאר המקומות שנזכרו המועדים).

לכאורה, קשה על דברי המשנה מהמעשה המובא בגמרא ברכות (יח:): בחסיד שהקניטנו אשתו בערב ראש השנה, ושמע שתי רוחות שסיפרו זו עם זו ששמעו מאחורי הפרגוד שכל הזרוע ברביעה ראשונה (הרבע הראשון של השנה) תלקה תבואתו בברד, משמע שהתבואה נידונית בראש השנה ולא בפסח? – והתירוץ, אפשר שבראש השנה מזכירים בשמים את מה שנגזר בפסח].

בעצרת על פירות האילן = בחג השבועות העולם נידון על פירות האילן. כלומר, האם האילנות יתנו פירותיהם בשפע או שתהיה זו שנת רזון. ומדוע דווקא בשבועות נידונים על פירות האילן?

בגמרא מובא: 'מפני מה אמרה תורה הביאו שתי הלחם בעצרת?' מפני שעצרת זמן פירות האילן הוא (שבעצרת דנים את פירות האילן), ומשום כך אמר הקב"ה: 'הביאו לפני שתי הלחם בעצרת, כדי שיתברכו לכם פירות האילן'.

יש שמפרשים שמדובר על החיטה. וטעמם: ששתי הלחם באים מן החיטים, ויש דעה (דעת רבי יהודה בסנהדרין ע:): האומרת שעץ שאכל אדם הראשון – חיטה היה, ומכאן שגם חיטה היא מין מפירות האילן, ולפיכך בא לרצות על פירות האילן.

[הרחבה: הטעם שכינו חכמים את חג שבועות בשם 'עצרת' שאינו נזכר בתורה, הוא על פי המבוא בילקוט שמעוני (במדבר רמז תשפב) ששמיני עצרת היה ראוי להיות גם הוא חמישים יום אחר חג סוכות כמו חג השבועות, אלא מפני שהוא זמן הגשמים לא רצה הקב"ה להטריחם ללכת ולשוב, ונמצא שאין מצות הספירה (שבעה 'שבועות') שקודם החג טעם לחג עצמו, שהרי אם שמיני עצרת היה אחר חמישים יום היינו חוגגים בו הגם שאין לפנינו מצות ספירה, ובהכרח הטעם לחג הוא כמו בשמיני עצרת, על כן נקרא בלשון המשנה 'עצרת'. ובהכרח הטעם לחג הוא כמו בשמיני עצרת, על כן נקרא בלשון המשנה 'עצרת'.

טעם נוסף, מפני הדמיון שיש בין חג זה לחג שמיני עצרת, שכשם ששמיני עצרת נקרא כך מפני שבו מתייחד הקב"ה עם עמו, כמבואר במדרש (במדבר רבה כא, כד): "משל למלך שעשה סעודה שבעה ימים וזימן את כל בני המדינה, כיון שעברו שבעת ימי המשתה אמר לאהבו, 'כבר יצאנו ידי כל בני המדינה עכשיו נגלגל אני ואתה'. כך הוא גם בחג השבועות, שבו מתייחד הקב"ה עם עמו על ידי נתינתו להם את התורה].

בראש השנה כל באי העולם עוברין לפניו כבני מרון, שנאמר: הַיָּצָר יַחַד לְבָם הַמַּבִּין אֶל כָּל מַעֲשֵׂיהֶם = בראש השנה דן הקב"ה את כל בני האדם בעולם, והם עוברים לפניו כבני מרון'. מה פירוש המילים: 'בני מרון'? ג' פירושים לכך:

טעם א. "כבני אמרנא" = ככבשים [תרגום של כבש הוא 'אימר']. כלומר, כמו כבשים שמונים אותם כדי לעשר מהם מעשר בהמה, ומעבירים אותם אחד אחד דרך פתח צר, וכך מעביר הקב"ה את כל הבריות בדין בראש השנה.

טעם ב. "כמעלות בית מרון" [יש שגורסים "בית חורון"]. כלומר, במעלות אלו היה המעבר צר ומשני צידיו עמק עמוק, ואין יכולים ללכת שם שנים ביחד זה לצד זה, אלא רק זה אחר זה, וכך עוברים באי עולם אחד אחד לפני ה'.

טעם ג. "כחילות של בית דוד". כלומר, שהיו מונים את אנשי הצבא אחד אחד בצאתם למלחמה, ו'מרון' הוא מלשון 'מרות' ואדנות, וכך עוברים באי עולם אחד אחד לפני ה'.

[הרחבה: המהרש"א מבאר ששלושת הפירושים שנאמרו כאן הם כנגד שלושת כתות בני אדם, צדיקים רשעים ובינונים, שזה שאמר כבני אמרנא, הוא כנגד כת הרשעים שנידונים למיתה כשם שהצאן שנמנים בשביל לסמן את העשירי שעומד לשחיטה. והאומר כמעלות בית מרון הוא כנגד כת הבינונים, שתלויים ועומדים אם לחיים או למיתה, כשם שאותם המעלות ממוצעים בין שני

העמקים בין הימין והשמאל. והאומר כחילול בית דוד הוא כנגד כת הצדיקים, כחילולו של דוד המלך שהיו כולם צדיקים, כמו שאמר בגמרא (קידושין עו.) שהיו בוחרים באלו שהיו ממשפחות מיוחסות, כדי שתעמוד להם זכותם וזכות אבותיהם].
 וזהו הפסוק שמביאה המשנה "היצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם". היוצר הוא הקב"ה, והוא רואה יחד את לבם ומבין אל כל מעשיהם [בפרטי מעשיו של כל אחד ואחד], שאף על פי שעוברים לפניו אחד אחד, מכל מקום כולם נסקרים בסקירה אחת.

ומדוע דווקא בראש השנה דן הקב"ה את כל באי העולם?

כתוב בפסוק: "מראשית השנה ועד אחרית שנה". כלומר, מראשית השנה נידון מה יהיה בסופה. ומנין שהוא בתשרי? שנאמר: "תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו – איזהו חג שהחודש מתכסה בו, הוי אומר זה ראש השנה", ונאמר שם "כי חוק לישראל הוא משפט לאלוקי יעקב", הרי שבראש השנה יש משפט על כל השנה.

[ב' **טעמים נוספים ישנם:** טעם א: מכיון שהוא זמן אסיפת הגרנות והכנסתם לאוצרות, יש לחשוש שמתוך רוב הטובה יבוא להתגאות ולבעוט בדרך הישרה, לכן היה מדרכי חכמת הדת לקבוע זמן זה לדין כדי לעורר את לבם של בני אדם לבל יקשו עורפם, אלא ירך לבבם מפחד הדין. טעם ב: ראש השנה הוא יום בריאת אדם הראשון ובאותו יום עמד בדין על חטאו ויצא בדימוס (לשון רחמים וסליחה), ולכן נקבע יום זה כיום דין לדורות, שכפי שאדם הראשון יצא בדימוס כך בניו יצאו בדימוס.

הרחבה: מקשה הר"ן, כיון שאדם נידון בראש השנה, בוודאי דנים אותו על הכל, על תבואתו ופירותיו ושאר עסקיו, ואם כן הרי הכל נידון בראש השנה, ומפני מה שנינו, שבפסח העולם נידון על התבואה ובעצרת על פירות האילן ובחג על המים? אלא, משיב הר"ן, שלוש הדברים ששנינו במשנה; התבואה הפירות והמים, העולם נידון על כל אחד מהם בזמנו, אבל בראש השנה כל באי עולם עוברים לפניו אחד אחד וגוזרים על כל אחד ואחד מהם יא חלקו בדברים הללו].

ובחג נידונין על המים = בחג הסוכות נידונים על המים, האם יהיו גשמי השנה מרובים או מועטים.

[**הרחבה:** מדוע כינו חז"ל את חג הסוכות בשם 'חג' – מפני שביאור המילה 'חג' היא מלשון ריקוד ומחול, וכיון שבחג הסוכות היו עושים ריקוד ומחול בשמחת בית השואבה, לכן ראוי יותר לקרוא בשם חג משאר החגים. פירוש נוסף, כדי לכלול בו גם את שמיני עצרת שגם בו נידונים אם יהיו גשמי השנה כראוי].

ומדוע דווקא בסוכות נידונים על המים? – מכיון שבאותם הימים מתחילים ימות הגשמים. בגמרא מובא: 'מפני מה אמרה תורה נסכו מים בחג' [כל שבעת ימי הסוכות היו מנסכים מים (בנוסף ליין שהיו מנסכים כל השנה) על גבי המזבח בשחרית, בשעת הקרבת קרבן התמיד]? אמר הקב"ה: 'נסכו לפני מים בחג, כדי שיתברכו לכם גשמי שנה'.

טבלת סיכום למשנה ב

מנין לנו?	על מה נידונים?	ארבעת הזמנים:	
מפני מה אמרה תורה הביאו עומר בפסח? מפני שהפסח זמן תבואה הוא. אמר הקב"ה: הביאו לפני עומר בפסח כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות. מזה לומדים שבפסח נידונים על התבואה.	על התבואה	בפסח	(1)
מפני מה אמרה תורה הביאו שתי הלחם בעצרת? מפני שעצרת זמן פירות האילן הוא. אמר הקב"ה: הביאו לפני שתי הלחם בעצרת, כדי שיתברכו לכם פירות האילן. מזה לומדים שבעצרת נידונים על	על פירות האילן	בעצרת (שבועות)	(2)

			פירות האילן.
(3)	בראש השנה	על מעשי האדם	נאמר בפסוק: "עיני ה' אלוֹקֶיךָ בַּה מְרַאשֵׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרֵית שָׁנָה". כלומר, אדם נידון מראשית השנה ועד אחרית שנה. ומנין לנו שזה בראש השנה ולא ביום אחר? שנאמר "תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו כי חוק לישראל הוא משפט לאלוקי יעקב". איזהו חג שהחודש (הירח) מתכסה בו? זהו ראש השנה, וכתוב בו "משפט לאלוקי יעקב", ומזה לומדים שבראש השנה האדם נידון על מעשיו.
(4)	בחג (סוכות)	על המים	מפני מה אמרה תורה נסכו מים בחג? אמר הקב"ה: נסכו לפני מים בחג, כדי שיתברכו לכם גשמי שנה. מזה לומדים שבחג נידונים על המים.

משנה ג / הקדמה:

בזמן המשנה היו מקדשים את החודש על פי העדים שראו את הלבנה בחידושה. משנתנו באה ללמד, שלאחר שקידשו בית דין את החודש, היו יוצאים שליחים למקומות הרחוקים, בארץ ובחוץ לארץ, להודיע באיזה יום נתקדש החודש. אמנם, לא היו יוצאים שליחים אלא בחודשים שהיה בהם יום טוב או תענית.

לשון המשנה:

"על ששה חדשים השלוחין יוצאין: על ניסן מפני הפסח, על אב מפני התענית, על אלול מפני ראש השנה, על תשרי מפני תקנת המועדות, על כסלו מפני חנוכה, ועל אדר מפני הפורים. וכשהיה בית המקדש קיים, יוצאין אף על אייר מפני פסח קטן".

ביאור המשנה:

על ששה חדשים השלוחין יוצאין = רק על ששה חודשים שליחי בית הדין היו יוצאים למקומות הרחוקים בארץ ישראל ולחוץ לארץ כדי להודיע מתי קידשו בית דין את החודש, והאם החודש היה חסר בן 29 יום וקידשו בית דין את היום ה-30, או שהיה החודש מלא בן 30 יום, וקידשו בית דין את היום ה-31. ומהם ששת החודשים?

על ניסן מפני הפסח = כדי שידעו באיזה יום חל להיות חג הפסח, ולפי זה היו יודעים גם מתי יחול חג השבועות, שהיו סופרים ממוצאי יו"ט הראשון 49 יום, ולכן לא שלחו שליחים על חודש סיון.

על אב מפני התענית = כדי שידעו מתי יחול צום תשעה באב.

על אלול מפני ראש השנה = שידעו מתי יחול ראש השנה, שהיו סופרים עשרים ותשעה ימים, ועושים את ראש השנה ביום השלושים לחודש (שהוא א' לחודש תשרי), מכיון שברוב המקרים חודש אלול היה כט' יום.

על תשרי מפני תקנת המועדות = כדי להודיע את עיברו את חודש אלול, שכן אם אלול היה מעובר וקידשו בית דין את היום ה-31, צריכים בני הגולה לדעת מזה, כדי שידעו מתי בדיוק יחולו יום הכיפורים וחג סוכות [שאם לא יודיעו להם על כך, הם יעשו את ראש השנה ביום השלושים לחודש אלול, ונמצא שלא ינהגו את יום הכיפורים וחג סוכות בזמנם].

על כסלו מפני חנוכה = כדי שידעו מתי יחול חנוכה.

ועל אדר מפני הפורים = כדי שידעו מתי יחול יום פורים.

וכשהיה בית המקדש קיים יוצאין אף על אייר מפני פסח קטן = כשביהמ"ק היה קיים והיה חובה להקריב קרבן פסח, היו שולחים שליחים להודיע מתי קידשו את חודש אייר, כדי שמי שהיה טמא או בדרך רחוקה בי"ד ניסן ולא יכל להקריב את קרבן פסח, ידע מתי היה ראש חודש אייר, יספור 14 יום ויקריב את הפסח בי"ד אייר, וזה מה שנקרא 'פסח קטן' [נקרא גם 'פסח שני', מפני שנתנו הזדמנות שניה להקריב את קרבן הפסח למי שלא הספיק בפעם הראשונה].

משנה ד / הקדמה:

משנתנו דנה בעדים שראו את הלבנה בחידושה בליל שבת, אם מותר להם לחלל את השבת, כגון ללכת מחוץ לתחום, כדי להודיע לבית הדין, לצורך קידוש החודש.

לשון המשנה:

"על שני חדשים מחללין את השבת: על ניסן ועל תשרי, שבהן השלוחין יוצאין לסוריא, ובהן מתקנין את המועדות. וכשהיה בית המקדש קיים, מחללין אף על כולן מפני תקנת הקרבן".

ביאור המשנה:

על שני חדשים מחללין את השבת = רק על שני חדשים בשנה היה מותר לעדים שראו את הלבנה לחלל את השבת, כדי ללכת אפילו מחוץ לתחום ולהעיד לפני בית הדין שראו את הלבנה לצורך קידוש החודש.

על ניסן = מפני שעל פי ראש חודש ניסן נקבע חג הפסח וחג השבועות.

ועל תשרי = מפני שעל פי ראש חודש תשרי נקבע יום הכיפורים וחג סוכות.

שבהן השלוחין יוצאין לסוריא = בחודשים אלו היו שליחי בית הדין הולכים לסוריא ומשם לבבל, כדי להודיע לאלו שגרים בגולה על קידוש החודש.

ובהן מתקנין את המועדות = בחודשים אלו מתקנין [=קובעים] את החגים, שכל המועדים החשובים תלויים בחודשים אלו [פסח ושבועות, יום כיפור וסוכות].

אמנם, מדין תורה מותר לחלל את השבת על כל החדשים, אבל חכמים אסרו זאת מכיון שאין החגים תלויים בשאר החודשים, והתירו רק שני חודשים אלו מפני שהחגים תלויים בהם.

וכשהיה בית המקדש קיים מחללין אף על כולן מפני תקנת הקרבן = בזמן ביהמ"ק היה מותר לעדים שראו את הלבנה לחלל את השבת על כל החודשים, כדי שיקריבו בביהמ"ק את קרבן מוסף של ראש חודש בזמנו [שהרי אם לא היו מתירים להם לחלל את השבת, בית הדין לא היה יודע שצריך לקדש את החודש וממילא לא היו מקריבים קרבן מוסף של ראש חודש].

אבל לאחר חורבן ביהמ"ק, תיקנו חכמים שלא יחללו את השבת אלא רק על ניסן ותשרי, שכל המועדות תלויים בהם, ועל שאר החודשים אסרו לעדים לחלל את השבת.

משנה ה / הקדמה:

משנתנו מבארת באלו אופנים עדים שראו את הלבנה מחללים את השבת.

לשון המשנה:

"בין שנראה בעליל בין שלא נראה בעליל - מחללין עליו את השבת. רבי יוסי אומר: אם נראה בעליל - אין מחללין עליו את השבת".

ביאור המשנה:

בין שנראה בעליל = לפי תנא קמא, בין במקרה שראו את הירח המחודש בגלוי [=בעליל], כגון שהירח היה גבוה מהארץ, והשמים היו בהירים וללא עננים. ולא אומרים שמן הסתם גם בית הדין שבירושלים ראו את הירח, והם כבר יקדשו את החודש גם ללא העדים, ואין צורך לבוא ולהעיד על כך.

בין שלא נראה בעליל = ובין במקרה שלא ראו את הירח בעליל, כגון שהיה הירח קרוב לארץ, והיו עננים שהסתירו אותו במקצת.

מחליין עליו את השבת = בשני המקרים הללו מותר לעדים לחלל את השבת לבוא לבית הדין ולהעיד שראו את הלבנה.

רבי יוסי אומר אם נראה בעליל = רבי יוסי חולק ואומר שאם ראו את הירח בעליל.

אין מחליין עליו את השבת = לא התירו להם לחלל את השבת, מכיון שמן הסתם גם בית הדין שבירושלים ראו את הירח ויקדשו את החודש גם ללא העדים. ואין הלכה כרבי יוסי.

משנה ו / לשון המשנה:

"מעשה שעברו יותר מארבעים זוג, ועכב רבי עקיבא בלוד. שלח לו רבן גמליאל: אם מעכב אתה את הרבים, נמצאת מכשילן לעתיד לבא".

ביאור המשנה:

מעשה שעברו יותר מארבעים זוג = היה מקרה שיותר מארבעים זוג [40 כיתות עדים, כת עדים = זוג עדים, נמצא שבסה"כ היו יותר מ-80 עדים] שראו את הלבנה בחידושה הלכו לירושלים להעיד על כך. יש אומרים שזה היה בשבת.

ועכב רבי עקיבא בלוד = רבי עקיבא ראה אותם ולא נתן להם ללכת, מכיון שידע שאין לבית דין צורך בהם, משום שכבר העידו שני עדים אחרים על ראיית הלבנה.

ולפי מי שאומר שזה היה בשבת, רבי עקיבא עשה זאת כדי שלא יחללו את השבת שלא לצורך.

שלח לו רבן גמליאל: אם מעכב אתה את הרבים = שלח לו רבן גמליאל לרבי עקיבא, אם אתה מעכב את העדים הרבים שלא יבואו להעיד מכיון שאין בהם צורך.

נמצאת מכשילן לעתיד לבא = אתה גורם שבעתיד בחודש אחר יימנעו עדים אלו לבוא ולהעיד על ראיית הלבנה, מכיון שהם רואים שאין צורך בעדות שלהם, ויאמרו שמן הסתם כבר העידו אנשים אחרים, ואם באמת אף אחד אחר לא יבוא להעיד במקומם, החודש לא ייקבע בזמנו, וזה מכשול לרבים.

והלכה כרבן גמליאל, שכל הרואה לבנה בחידושה מצוה עליו לבוא לבית הדין ולהעיד על כך. שרבן גמליאל סובר, שאפילו שאין בהם צורך עכשיו, מפני שכבר העידו אחרים, בכל זאת צריכים הם לחלל את השבת, כדי שלא נכשילם לעתיד לבוא.

[בגמרא (ר"ה כב.) מובאת ברייתא: "אמר רבי יהודה, חס ושלום שרבי עקיבא עיכבן, שהרי ברור שרבי עקיבא ידע שיכול לצאת מכך מכשול בעתיד, ומה עוד שמובא בחז"ל שמי שמעכב את הרבים כשבאים לעשות מצוה צריך נידוי, אלא 'שזפר' (=אדם ושמו 'שזפר') ראשה של גדר (=שהיה ראש לבני 'גדר') עיכבן, ושלח רבן גמליאל (לשם) והורידוהו (לשזפר) מגדולתו"].

משנה ז / הקדמה:

מכיון שקידוש החודש תלוי בעדים, באה משנתנו ומלמדת אילו עדים פסולים לעדות החודש. משנתנו דנה בעדים שהם קרובי משפחה.

לשון המשנה:

"אב ובנו שראו את החודש – ילכו. לא שמצטרפין זה עם זה, אלא שאם יפסל אחד מהן, יצטרף השני עם אחר. רבי שמעון אומר, אב ובנו וכל הקרובין כשרין לעדות החודש. אמר רבי יוסי, מעשה בטוביה הרופא, שראה את החודש בירושלים הוא ובנו ועבדו משוחרר, וקיבלו הכהנים אותו ואת בנו, ופסלו את עבדו. וכשבאו לפני בית דין, קיבלו אותו ואת עבדו ופסלו את בנו".

ביאור המשנה:

אב ובנו שראו את החודש = שראו את הלבנה בחידושה.

ילכו = ילכו שניהם לבית הדין להעיד על כך.

לא שמצטרפין זה עם זה = ואין זה אומר שיצטרפו שניהם לעדות אחת לקדש את החודש על פי עדותם, שהרי הם קרובים, וקרובים פסולים לעדות.

אלא שאם יפסל אחד מהן = אז למה הם הולכים, הרי בכל מקרה לא יקבלו את עדותם? והטעם הוא: שאם יפסל אחד מהם כשיבדקו את עדותו, כגון שהוא גזלן או שימצאו שדבריהם לא תואמים.

יצטרף השני עם אחר = יצטרף זה שלא נפסל לעד אחר שאינו קרובו, וביחד יעידו על החודש.

[ואף שבכל עדות אם נמצא אחד מהעדים קרוב או פסול – עדותם בטילה כמובא בסנהדרין (ט), זה דווקא כשבאו כולם על מנת להעיד, אבל כאן שמתחילה לא באו על מנת להצטרף שניהם לעדות אחת, אז כשנפסל אחד מהם – עדות השני נחשבת לעדות אחרת, ויכול להצטרף עם אחר].

רבי שמעון אומר, אב ובנו וכל הקרובין כשרין לעדות החודש = רבי שמעון חולק ואומר, שאבא ובן וכל הקרובים כשרים לעדות החודש.

הטעם לדבריהם:

נאמר בפסוק "החודש הזה לכם". רבי שמעון שאמר שקרובים כשרים לעדות, דורש מהמילה 'לכם' – שעדות החודש תהא כשירה בכם ואפילו שאתם אחים (=קרובים).

חכמים שאמרו שקרובים פסולים לעדות דורשים מהמילה 'לכם' – שקבלת עדות החודש וקביעתו תהא מסורה לכם, הכוונה לאנשים החשובים שבדור כמותכם, ואלו הם הבית דין. והלכה כחכמים.

אמר רבי יוסי, מעשה בטוביה הרופא, שראה את החודש בירושלים הוא ובנו ועבדו משוחרר, וקיבלו הכהנים = בית הדין של הכהנים =]בתי דין של עשרים ושלושה דיינים שהיו בערי הכהנים, כמו שהיו בתי דין של עשרים ושלושה דיינים בכל עיר ועיר מערי ישראל].

אותו ואת בנו, ופסלו את עבדו = קיבלו אותו ואת בנו מכיון שהם סוברים כמו רבי שמעון שקרובים כשרים לעדות, ופסלו את עבדו מכיון שאינו "מיוחס", כלומר העבד הוא כמו 'גר' ואינו משיא את בתו לכהונה, ולכן אינו יכול לשמש כ'עד'.

וכשבאו לפני בית דין = וכשהלכו להעיד בבית הדין הגדול שבירושלים [=בכל עיר ובכל שבט היו בתי דין של שלושה דיינים, שסמכותם היתה לפסוק בדיני ממונות וקנסות, ובתי דין של עשרים ושלושה דיינים, שדנו גם דיני נפשות. נוסף לכל בתי הדין הללו, היה קיים בבית המקדש; בית הדין הגדול, שמנה 71 איש, הוא הנקרא גם 'סנהדרין גדולה'.

מקום היה בבית המקדש, שבו ישבו חברי הסנהדרין הגדולה בצורת חצי גורן עגולה. לשכה זו נקראת "לשכת הגזית" על שם שהיא היתה עשויה מאבני גזית מרובעים. לשכת הגזית היתה בנויה חציה בקודש (בעזרה) וחציה בחול (מחוץ לעזרה), וחברי הסנהדרין היו יושבים בחציה שבחול, לפי שאסור לשבת בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד.

בית דין הגדול היווה את הסמכות השיפוטית העליונה בעם ישראל. נוסף לכוח השיפוטי, היווה בית דין עליון זה, מעין "מועצת הזקנים" העליונה של העם, ולכן בתוקף תפקידו וסמכותו: א. מינה את הדיינים שבכל רחבי ארץ ישראל. ב. דן בדינים מיוחדים כגון: שפיטת נביא שקר, שפיטת זקן ממרא, החלטה על יציאה למלחמת הרשות ועוד. ג. כל הדבר הקשה, שבתי הדין שתחתיו לא יכלו להכריע בו, הובא להחלטת בית דין הגדול, והחלטתו היוותה פסק סופי בענין].

קיבלו אותו ואת עבדו ופסלו את בנו = קיבלו בית הדין אותו ואת עבדו ופסלו את בנו, מכיון שהם סוברים כחכמים שקרובים פסולים לעדות, וקיבלו את עבדו מכיון שהם סוברים שעבד משוחרר ישראל הוא וכשר לעדות, ולא צריך שיהיה 'מיוחס'.

משנה ח / הקדמה:

משנה זו דנה בפסולים לעדות מחמת עבירה.

לשון המשנה:

"אלו הן הפסולים: המשחק בקוביא, ומלוי ברבית, ומפריחי יונים, וסוחרי שביעית, ועבדים. זה הכלל: כל עדות שאין האשה כשרה לה, אף הן אינן כשרים לה".

ביאור המשנה:

אלו הן הפסולים = לעדות החודש [שאם באו לבית הדין להעיד על ראיית הלבנה, ובית הדין יודעים שהם משחקים בקוביא או מלוי ברבית וכו' בית הדין לא מקבל את עדותם].

המשחק בקוביא = חתיכה של עצם שהיו זורקים אותה וקובעים לפי צורת הנפילה מי מנצח ומי מפסיד.

הטעם: זה נקרא "אסמכתא לא קניא". פירוש, התחייבות שאדם מקבל על עצמו מתוך הנחה שלבסוף לא יצטרך למלא את ההתחייבות. גם אצל המשחק בקוביא כך: המפסיד לא נותן את כספו בלב שלם, משום שאומר: 'אולי אני אנצח', וכשמפסיד - נותן את הכסף שלא במתנה גמורה, ולכן המנצח לא קונה את הכסף, ומכיון שלא קנה את הכסף נקרא 'גזלן מדרבנן'.

ומלוי ברבית = אדם שהלוה לחבירו כסף וסיכם איתו שיחזיר לו יותר מהסכום שקיבל.

[ואפילו שריבית "קצוצה", דהיינו, שקצץ (=קבע) איתו להחזיר יותר מהסכום שלוה זה ריבית מהתורה ובמשנה מדברים על פסולים מדרבנן, אך מכיון שהלוה נתן את הריבית מדעתו, המלוה אינו גזלן מהתורה אלא מדרבנן].

ומפריחי יונים = משחק שמעיפים יונים לשם תחרות, ומי שהיונה שלו מקדימה ליונה של חבירו, זוכה בסכום הכסף שהתערבו עליו. ולפי פירוש זה דומים הם בדינים למשחק בקוביא שנקראים 'גזלנים מדרבנן'.

ביאור נוסף: 'מפריחי יונים' הם מומחים שיודעים על ידי צפצוף שעושים בפה לגרום ליונים לצאת מהשובכים שלהם ולבוא אליהם, ונמצא שהם גוזלים את היונים מבעלי השובכים, והם 'גזלנים מדרבנן' שפסולים לעדות [וזוה גזל מפני דרכי שלום ולא גזל גמור, משום שבעל השובך לא זוכה ביונים, כי הם באים מעצמם לשובך].

וסוחרי שביעית = עושים סחורה בפירות שביעית.

[נאמר בתורה: "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה – ולא לסחורה", ואפילו שזה איסור תורה ובמשנתנו נכתבו פסולים מדרבנן, אך מכיון שבזמן הזה שמיטה היא מדרבנן נכתבו גם הם].

הטעם בכל אלו שפסולים לעדות הוא:

משום שכל אלו שכתבה המשנה חשודים הם לעבור עבירות במה שקשור לכסף, ולכן חושדים בהם שמא הם מעידים עדות שקר, ולא שבאמת ראו את הלבנה, בכדי לקבל כסף.

ועבדים = עבד כנעני פסול לעדות, שדינו כאשה שפסולה לעדות.

זה הכלל כל עדות שאין האשה כשרה לה, אף הן אינן כשרים לה = כל עדות שאין האשה כשרה להעיד [כמו עדות החודש, דיני ממונות ודיני נפשות, שנאמר: "ועמדו שני האנשים – ולא נשים"], גם אלו שנכתבו במשנה אינם כשרים לה, כלומר שפסולים להעיד.

וכל עדות שהאשה כשירה להעיד, כמו להעיד על אשה אחרת שמת בעלה, או על סוטה שנטמאה, גם אלו שנכתבו במשנה כשרים להעיד. אבל מי שפסול לעדות מן התורה מחמת עבירה, אינו כשר לעדות אפילו לעדות שהאשה כן כשירה.

משנה ט / הקדמה:

משנה זו היא המשך למשניות ד ו-ו, והיא באה ללמד כיצד עדי החודש מותרים לחלל את השבת.

לשון המשנה:

"מי שראה את החודש ואינו יכול להלך - מוליכין אותו על החמור, אפילו במיטה. ואם צודה להם - לוקחין בידם מקלות. ואם היתה דרך רחוקה - לוקחין בידם מזונות. שעל מהלך לילה ויום מחללין את השבת ויוצאין לעדות החודש, שנאמר (ויקרא כג, ד): "אלה מועדי ה'... אשר תקראו אתם במועדים".

ביאור המשנה:

מי שראה את החודש = את הלבנה בחידושה.

ואינו יכול להלך = ואינו יכול ללכת לבית הדין להעיד, מחמת שהוא חלש או שהוא חולה.

מוליכין אותו על החמור = מותר לקחת אותו לבית הדין על החמור ואפילו בשבת שיש בזה איסור 'מחמר', שהוא איסור להנהיג חמור טעון משא בשבת, שנאמר: "לא תעשה כל מלאכה אתה... ובהמתך".

אפילו במיטה = ואפילו אם הוא חולה מותר לקחת אותו לבית הדין במיטה, דהיינו שהם נושאים אותו על הכתפיים כשהוא שוכב במיטה. ואפילו שהוא לא נקרא 'חי נושא את עצמו' שהרי הוא חולה וצריכים לשאת אותו, ואסור לעשות זאת בשבת, שהרי יש כאן איסור של העברת ארבע אמות ברשות הרבים והוצאה מרשות היחיד [מביתו, שהרי מוציאים אותו מביתו עם המיטה] לרשות הרבים שחייבים עליו מיתה כשעברו עליו בעדים והתראה, בכל זאת משום עדות החודש מותר לחלל את השבת ולשאתו לבית הדין להעיד.

והחידוש בשני מקרים אלו הוא, שלא רק לעדים מותר לחלל את השבת, אלא אף למסייעים לעדים מותר לחלל את השבת.

ואם צודה להם = אם יש אנשים האורבים להם בדרך כדי לעכבם ולמנוע את קידוש החודש בזמנו, שכן הבייתוסים והכותים היו מעכבים את העדים כדי להטעות את החכמים בקביעות החודש [צודה' הכוונה 'אורב', וכמו שאמר דוד לשאול (שמואל א כד, יא): "ואתה צדה את נפשי לקהתה"].

לוקחין בידם מקלות = מותר להם לקחת בשבת מקלות כדי לסלק את האורבים ולהגן על עצמם.

ואם היתה דרך רחוקה = אם הדרך לבית הדין רחוקה וצריכים הם לאכול בדרכם.

לוקחין בידם מזונות = מותר להם לקחת בשבת מזון. ואפילו שבשני מקרים אלו [לקחת מקלות ומזונות] יש איסור 'הוצאה מרשות לרשות' והעברת ארבע אמות ברשות הרבים שהם איסורים חמורים שחייבים עליהם מיתה אם עשו זאת בעדים והתראה.

שעל מהלך לילה ויום מחללין את השבת ויוצאין לעדות החודש = הטעם שמותר הוא, מכיון שאם העדים נמצאים במרחק הליכה של לילה ויום, כלומר שהם יכולים להגיע לבית הדין בשבת בעוד יום, באופן שיהיה לבית הדין זמן לקדש על פי עדותם את היום ה-30, אז מותר להם לחלל את השבת וללכת לבית הדין להעיד.

אבל אם העדים רחוקים יותר ממהלך של לילה ויום, ויגיעו לבית הדין רק במוצאי שבת, במקרה כזה לא התירו להם לחלל את השבת, שהרי עדותם לא תועיל לקדש את החודש, מכיון שאם לא הספיקו בית הדין להכריז על קידוש החודש עד מוצאי שבת, החודש יתקדש מעצמו ביום השלושים ואחד, כלומר ביום ראשון שלמחרת, שכן אין חודש יותר

מ-30 יום, ואם בשבת שזה היום ה-30 לא קידשו את החודש, ביום ראשון שזה היום ה-31 יתקדש החודש מאליו, ובמקרה כזה אין צורך בעדים, ולכן אסור להם לחלל את השבת.
שנאמר: "אלה מועדי ה'... אשר תקראו אתם במועדם = מה המקור לכך שמותר לעדים שראו את הלבנה לחלל את השבת? נאמר בפסוק: "אלה מועדי ה'... אשר תקראו אתם במועדם". ודרשו: במועד – ואפילו בשבת. כלומר, התורה מזהירה שלא יעבור המועד של זמן קריאתם 'מקרא קודש', דהיינו שלא יעבור הזמן של קידוש החודש על ידי בית הדין, ולכן התירו לעדים לבוא גם בשבת כדי שלא יפספסו את הזמן של קידוש החודש.

פרק ב / הקדמה:

פרק שני במסכת ראש השנה, הנקרא "אם אין מכירין", עוסק בעניין קידוש החודש; אופן קבלת העדים שראו את הלבנה, מעשה קידוש החודש עצמו, ואופן וצורת ההודעה לכל ישראל אימתי נתקדש החודש.

הקדמה ורקע כללי למשנה א:

"משקלקלו הבייתוסים" (המינין)

צדוק ובייתוס היו תלמידי אנטיגנוס שהיה ממקום שנקרא 'סוכו', והיו צדוק ובייתוס מלמדים לתלמידיהם את מה שלמדו מאנטיגנוס רבם:

'אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס, אלא הוּו כעבדים המשמשין את הרב **שלא על מנת לקבל פרס**'. כלומר, שצריך לעבוד את ה' מאהבה, ולא על מנת שייטיב לנו ויגמול עמנו חסד.

אך התלמידים טעו בדבריהם, וחשבו שהכוונה של אנטיגנוס היא שצריך לעבוד את ה' בלי לקבל שכר בכלל, ואמרו: 'וכי אפשר [=יכול להיות?] פועל טורח כל היום ולערב אינו מקבל פרס [=שכר]? אלא כשם שאין ממש בדבר זה, כן כל דברי חכמים אין בהם ממש'. כפרו בדברי חכמים ויצאו למינות. ונקראו 'צדוקים' על שם צדוק ו'בייתוסים' על שם בייתוס.

הבייתוסים נהגו כפי הבנתם בתורה שבכתב, והיו **כופרים בתורה שבעל-פה** המבארת הרבה דברים בתורה שבכתב [כגון הנחת תפילין של ראש, הדלקת אש בשבת ועוד].

הקלקול שגרמו הבייתוסים:

נאמר בתורה בענין קרבן העומר, שזמנו הוא 'ממחרת השבת'. וקיבלו חכמים **במסורת**, שכוונת התורה במילים 'ממחרת השבת' היא, ממחרת יו"ט הראשון של פסח [שהוא ט"ז ניסן], ולא ליום ראשון בשבוע.

אבל הבייתוסים שכפרו בתורה שבעל-פה, פירשו שהכוונה היא כמו שכתוב בפסוק, שזמן הקרבת העומר הוא ביום ראשון בשבוע, שזה 'ממחרת השבת'.

ומכיון שחג השבועות יחול תמיד באותו יום שחל בו יום שני של פסח, שהוא יום הנפת העומר, **לכן** חג השבועות צריך לחול ביום ראשון בשבוע, שהרי מחרת יו"ט הראשון של פסח [שהוא היום השני של פסח] הוא ביום ראשון, שכתוב 'ממחרת השבת'.

מטרת הבייתוסים הייתה להטעות את החכמים בקביעת ראש חודש, ובמיוחד בחודש ניסן, כי היו רוצים שיתקדש חודש ניסן בשבת, כדי שיחול יום ראשון של פסח בשבת, והנפת העומר תהיה כדבריהם ביום ראשון שזה 'ממחרת השבת', ויחול חג השבועות ביום ראשון כפי שיטתם.

בגמרא מובא, שפעם אחת בקשו הבייתוסים להטעות את החכמים, שארע יום שלושים של אדר בשבת ולא נראה הירח בזמנו, והבייתוסים מתאווים, שיהא יום ראשון של פסח בשבת, מה עשו? שכרו שני בני אדם ושילמו לכל אחד מהם מאתיים זוז, והיו אחד מהאנשים "משלנו" שהולך לפי דעת חכמי התורה והם לא הכירוהו, והאחד היה משלהם. שלהם העיד עדותו השקרית ויצא. ושלנו, אמרו לו: אמור, כיצד ראית את הלבנה? אמר להם: עולה הייתי במעלה אדומים וראיתי שהוא רבוע בין שני סלעים, ראשו דומה לעגל, אזניו דומות לגדי, קרניו דומות לצבי, וזנבו מונח לו בין ירכותיו,

והצצתי בו ונרתעתי ונפלתי לאחורי, ואם אין אתם מאמינים לי, הרי מאתיים זוז צרורין לי בסדיני. אמרו לו: מי הזקיקך לכך? אמר להם: שמעתי שביקשו בייתוסים להטעות את החכמים, אמרתי, אלך ואודיע להם, שמא יבואו בני אדם שאינם מהוגנים ויטעו את החכמים. אמרו לו: מאתיים זוז נתונין לך במתנה, והשוכרך ימתח על העמוד וילקה, ובאותה שעה התקינו שלא יהו מקבלין אלא מן המכירין.

התוצאה:

מכיון שקלקלו המינין [הצדוקים והבייתוסים], **לכן** היו שולחים זוג עדים להעיד על מי שהלך להעיד על ראיית הלבנה.

משנה א / הקדמה:

בפרק א משניות ז-ח עסקה המשנה בעדים הפסולים. משנה זו ממשיכה בעניין עדי החודש ונאמנותם.

לשון המשנה:

"אם אינן מכירין אותו - משלחין אחר עמו להעידו. בראשונה היו מקבלין עדות החודש מכל אדם. משקלקלו המינין, התקינו שלא יהו מקבלין אלא מן המכירים".

ביאור המשנה:

אם אינן מכירין אותו = אם בית הדין הגדול לא הכיר את העד שבא להעיד על ראיית הלבנה, ואינם יודעים אם נאמן הוא ואפשר לסמוך על עדותו [שכן צריך שכל דיני בית הדין יכירו את העדים, ולא מספיק שדיין אחד יכירם].

משלחין אחר עמו להעידו = בית הדין שבעירו של העד, שולחים עמו זוג אחר של עדים, שיעידו עליו לפני בית הדין הגדול שהוא נאמן [בית הדין שבעירו של העד היו מבררים אצלו אם בית הדין הגדול שבירושלים מכירים אותו, ואם לא, היו שולחים אחר עמו].

בראשונה היו מקבלין עדות החודש מכל אדם = כאן מבארת המשנה למה היו צריכים בית הדין הגדול להכיר את עדי החודש, מכיון שבהתחלה היו מקבלים עדות מכל אדם מישראל, שכן כל אדם הוא בחזקת 'כשר' עד שיתברר שהוא פסול.

משקלקלו המינין = אבל מאז שהצדוקים והבייתוסים שכרו עדי שקר להטעות את בית הדין.

התקינו שלא יהו מקבלין אלא מן המכירים = תיקנו שלא יקבלו עדות החודש אלא רק מעדים שבית הדין מכיר אותם ויודע שהם נאמנים.

הקדמה ורקע כללי למשנה ב:

"משקלקלו הכותים"

ה'כותים' הם בני העמים שהושיב סנחריב מלך אשור בשומרון אחרי שהגלה את עשרת השבטים, ולאחר זמן התגיירו מפחד האריות שהיו אוכלים בהם, אך גם לאחר שהתגיירו **המשיכו** לעבוד עבודה זרה. **מטרת הכותים** הייתה להטעות את **ישראל**, שלאחר שקידשו בית דין את החודש, רצו להטעותם שלא יעשו את המועדות בזמנם.

מה היה קלקול הכותים?

בית דין היו משיאים משואות רק כשקידשו את היום ה-30, ואז היו משיאין ביום ה-30 בערב, להודיע שהחודש שעבר היה חסר (בן 29 יום), והיום שעבר היה ראש חודש. אבל אם לא נתקדש החודש אלא ביום ה-31 לא היו משיאין משואות, וכך ידעו שאם אין משואות, ראש חודש הוא ביום ה-31, והחודש שעבר הוא חודש מלא (בן 30 יום), והיום שעבר היה ראש חודש. ופעם אחת קרה שעיברו בית דין את החודש ולא השיאו משואות, אבל הכותים רצו להטעות את עם ישראל והשיאו משואות ביום ה-30 בערב שיחשבו שהחודש שעבר היה חודש חסר.

התוצאה:

מכיון שקלקלו הכותים, לכן הפסיקו להודיע על קידוש החודש על ידי משואות אלא על ידי שלוחים.

משנה ב / הקדמה:

משנה זו מבארת כיצד היו מודיעים למקומות הרחוקים שקידשו בית דין את החודש.

לשון המשנה:

"בראשונה היו משיאין משואות. משקלקלו הכותים, התקינו שיהו שלוחין יוצאין".

ביאור המשנה:

בראשונה היו משיאין משואות = בהתחלה [לפני שקלקלו הכותים] היו מדליקים משואות [=אבוקות של אש] בראשי ההרים לאחר שקידשו את החודש, וכך היו מודיעים לבני הגולה מתי נקבע ראש חודש, ולא היו צריכים לשכור שליחים בשביל כך.

משקלקלו הכותים = אבל מאז שהכותים הטעו את עם ישראל והיו מדליקים אבוקות גם כשלא קידשו את החודש.
התקינו שיהו שלוחין יוצאין = תיקנו שיהיו שלוחין של בית דין, שיצאו להודיע לבני הגולה באיזה יום קידשו בית דין את החודש.

משנה ג / הקדמה:

משנה זו ממשיכה ומבארת כיצד היו מודיעים למקומות הרחוקים שקידשו בית דין את החודש.

לשון המשנה:

"כיצד היו משיאין משואות? מביאין כלונסאות של ארז ארוכין וקנים ועצי שמן ונעורת של פשתן וכורך במשיחה, ועולה לראש ההר ומצית בהן את האור, ומוליך ומביא ומעלה ומוריד, עד שהוא רואה את חברו שהוא עושה כן בראש ההר השני, וכן בראש ההר השלישי".

ביאור המשנה:

כיצד היו משיאין משואות = איך היו משיאין את המשואות לפני שקלקלו הכותים?

[המקור לכך ש'משיאין' הוא לשון של הדלקת אש, הוא מהפסוק שנאמר לאחר שניצח דוד את הפלשתים (שמואל ב ה, כא): 'וַיַּעֲזְבוּ שֵׁם אֶת עֵצֵיהֶם וַיִּשְׂאֵם דָּוִד וְאֶנְשָׁיו', והתרגום של 'וַיִּשְׂאֵם' הוא 'וַאֲזַקְדִּינֹן', כלומר ששרפם באש (להעלות על המוקד פירוש, לשרוף)].

מביאין כלונסאות של ארז ארוכין = היו מביאים כלונסאות של ארז [=מוטות ארוכים של עץ ארז]. ומדוע ארוכים? א כדי שיראו את המשואה גם מרחוק. ב עץ ארז הוא עץ קשה ואינו נשרף מהר, כך יוכלו להרים את המשואה ללא חשש. **וקנים =** מקלות עץ דקים.

ועצי שמן = עץ המוציא שמן שעושים ממנו זפת [יש אומרים שהוא כינוי לעץ הזית].

ונעורת של פשתן = הפסולת שמנערים מן הפשתן.

והטעם שהביאו את כל אלו הוא מכיון שהם מרבים ומגדילים את האש.

וכורך במשיחה = היה קושר את כל אלו במשיחה [=חבל דק] בראש הכלונס.

ועולה לראש ההר, ומצית בהן את האור = עולה לראש ההר ומדליק בראש הכלונס את האור [=אש].

ומוליך ומביא ומעלה ומוריד = והיה מוליך ומביא, מעלה ומוריד את הכלונס, כדי שיראו שאלו הן המשואות של ראש חודש וכך היו יודעים על קידוש החודש.

[הטעם שהיה צריך להוליך ולהביא, להעלות ולהוריד הוא כדי שלא יטעו לחשוב שזה כוכב. שכן יש כוכבים שעולים ויורדים, ויש כוכבים שהולכים ובאים, אך אין כוכבים שעולים ויורדים וגם הולכים ובאים, וכשהיה מוליך ומביא, מעלה ומוריד היה ברור לכולם שזה האבוקה ולא כוכב, שנראה לעתים כמו אבוקה].

עד שהוא רואה את חברו שהוא עושה כן בראש ההר השני, וכן בראש ההר השלישי = וכך היה ממשיך לעשות עם האבוקה, עד שהיה רואה את חברו עושה כך בראש ההר השני, וזה שהיה בראש ההר השני היה ממשיך עד שהיה רואה את חברו עושה כך בראש ההר השלישי, וכך בשאר ההרים.

משנה ד / הקדמה:

משנה זו ממשיכה בביאור כיצד היו מודיעים למקומות הרחוקים שקידשו בית דין את החודש.

לשון המשנה:

"ומאין היו משיאין משואות? מהר המשחה לסרְטְבָא, ומסרְטְבָא לגרפינא, ומגרפינא לחורן, ומחורן לבית בלתינ. ומבית בלתינ לא זזו משם, אלא מוליך ומביא ומעלה ומוריד, עד שהיה רואה כל הגולה לפניו כמדורת האש".

ביאור המשנה:

ומאין היו משיאין משואות = מאיזה הר היו מתחילים להשיא את המשואות?

מהר המשחה = התחילו בהר המשחה שהוא הר הזיתים [תרגום המילה 'שמן' הוא 'משחא', ולכן נקרא הר הזיתים בשם 'הר המשחה', שכן מהזיתים מפיקים שמן].

לסרְטְבָא = המשיכו כך בהר המשחה עד שראו שעושים כן גם ב'סרְטְבָא'. הוא הר בולט בהרי שומרון, בגבול עמק הירדן מול הרי הגלעד, בעבר הירדן המזרחי.

ומסרְטְבָא לגרפינא = וכך המשיכו עד שראו שעושים כן גם ב'גרפינא', הוא הר כוכבא, בירכתי הגליל התחתון המזרחי. ומגרפינא לחורן = וכך המשיכו עד שראו שעושים כן גם ב'חורן', הוא הר גבוה בירכתי עבר הירדן המזרחי, בימינו בתחום סוריה.

ומחורן לבית בלתינ = וכך המשיכו עד שראו שעושים כן גם ב'בית בלתינ', הוא הר הנמצא בין גבולה המזרחי של ארץ ישראל וגבול ארץ בבל [יש שאומרים ש'בית בלתינ' זה שם של עיר ולא של הר].

[בגמרא מובא, שבין כל הר להר היה מרחק של שמונה פרסאות, לפי מדות זמנינו זה 30,720 ק"מ].

ומבית בלתינ לא זזו משם = כשהגיעו משיאי המשואות לבית בלתינ לא זזו משם, כלומר שלא המשיכו להר נוסף, מכיון שרק עד הגולה (סוף ארץ ישראל) היו הרים שהיה אפשר להשיא על גבם משואות שנראים למרחוק.

אלא מוליך ומביא ומעלה ומוריד = אלא היה עומד שם ומוליך ומביא, מעלה ומוריד את האבוקה שבידו.

עד שהיה רואה כל הגולה לפניו כמדורת האש = עד שהיה רואה את כל הגולה [=בני בבל, והכוונה לאנשי העיר פומבדיתא שהיתה בבבל, שבה בעיקר התיישבו בני הגולה, ורק מועטים ישבו מחוץ לפומבדיתא] כמדורת אש.

[ומדוע היתה נראית כמדורת אש? – מכיון שבבל היתה ארץ מישור ולא היו בה הרים, ולכן כל אחד היה עולה לראש גגו להדליק אבוקה לפרסם את קידוש החודש, ומחמת כך היתה נראית כל הגולה כמדורת אש אחת גדולה, כך היו יודעים גם המשיאים ב'בית בלתינ' שבני פומבדיתא ראו את משואותיהם, ובני פומבדיתא היו מודיעים לשאר בני בבל - שלא ראו את המשואות - על קידוש החודש].

משנה ה / הקדמה:

משנה זו מבארת את אופן קבלת עדי החודש שבאו להעיד בשבת.

לשון המשנה:

"חצר גדולה היתה בירושלים, ובית יעֶזֶק היתה נקראת, ולשם כל העדים מתכנסים, ובית דין בודקין אותם שם. וסעודות גדולות עושין להם בשביל שיהו רגילין לבוא. בראשונה לא היו זזין משם כל היום, התקין רבן גמליאל הזקן, שיהו

מהלכין אלפיים אמה לכל רוח. ולא אלו בלבד, אלא אף החכמה הבאה ליילד, והבא להציל מן הדליקה ומן הגייס ומן הנהר ומן המפולת - הרי אלו כאנשי העיר, ויש להם אלפיים אמה לכל רוח".

ביאור המשנה:

חצר גדולה היתה בירושלים, ובית יעזק היתה נקראת = ונקראה 'יעזק' על שם שהיתה מוקפת גדר אבנים [כתוב בנבואת ישעיהו (ה א-ב) לגבי ה'כרם' שישראל נמשלו אליו "ויעזקהו ויסקלהו", כלומר שהקב"ה הקיפו סביב בגדר אבנים עגול כעין טבעת (תרגום של טבעות הוא 'עיצקא', ועל שם זה קורא הכתוב לגדירת הכרם כטבעת 'ויעזקהו') כדי לשומרו, ופינה אותו מן האבנים המזיקים לכרם. הרי שלשון 'יעזק' משמשת כ'גדר', וכן חצר זו שבירושלים היתה מוקפת בגדר].

ולשם כל העדים מתכנסים = כל הבאים בשבת מחוץ לתחום להעיד על ראיית הלבנה היו מתכנסים ושוהים באותה חצר.

ובית דין בודקין אותם שם = ובית הדין היו חוקרים אותם שם.

וסעודות גדולות עושין להם בשביל שיהו רגילין לבוא = היו עושים לעדים סעודות גדולות כדי לחבב את המצוה בעיניהם, וכך גם בפעמים אחרות ישתדלו אנשים לבוא ולהעיד ולא יתעצלו.

בראשונה לא היו זזין משם כל היום = בתחילה אם היו באים עדים בשבת מחוץ לתחום, לא היו יכולים לזוז מאותה חצר כל יום השבת, הואיל ויצאו מחוץ לתחומם אין להם אלא ארבע אמות בלבד, ואם נכנסו למקום מוקף מחיצות, יכול ללכת בכל אותו המקום, והחצר היתה נחשבת כארבע אמות שלהם מכיון שהיתה מוקפת בגדר, ולכן היה מותר להם להיות רק בחצר ולא לצאת ממנה.

התקין רבן גמליאל הזקן, שיהו מהלכין אלפיים אמה לכל רוח = עד שרבן גמליאל הזקן תיקן שמכיון שיצאו מחוץ לתחום ברשות בית דין, זה נחשב כאילו באו מתוך התחום ולכן מותר להם ללכת בחזרה אלפיים אמה לכל רוח [=צד], שנחשב להם כאילו הם גרים בירושלים. ומדוע תיקן זאת? כדי שלא ימנעו עדים מלבוא להעיד על ראיית הלבנה.

[מדוע נקראו 'רבן גמליאל הזקן'? – מכיון שאחריו היו שני דורות נוספים מבני בניו שנקראו בשם 'רבן גמליאל', לכן כינו אותו 'הזקן', שהוא ראש השושלת].

ולא אלו בלבד = ולא רק לעדי החודש הקילו לחזור אלפיים אמה לכל רוח.

אלא אף החכמה הבאה ליילד = אלא גם ל'חכמה' [=מיילדת] שבאה ליילד בשבת מחוץ לתחום.

והבא להציל מן הדליקה = ולמי שבא להציל בני אדם מן הדליקה.

ומן הגייס = ולמי שבא להציל מפני ה'גייס' [=חיל אויבים] שהתנפלו פתאום על אחת מערי הספר [ערים שקרובות לגבול].

ומן הנהר = ולמי שבא להציל מן הנהר שעלה על גדותיו והציף את העיר ואת תושביה.

ומן המפולת = ולמי שבא להציל את יושבי הבית שנפל עליהם.

הרי אלו כאנשי העיר, ויש להם אלפיים אמה לכל רוח = בכל המקרים הללו יש חשש סכנת נפשות, ולכן תיקנו חכמים שאפילו אם באו מחוץ לתחום, מכיון שזה היה בהיתר של הצלת נפשות, לכן יש להם דין של 'אנשי אותה העיר' שבאו אליה, ויכולים לצאת ממנה בחזרה אלפיים אמה לכל צד.

והטעם שהתירו לכל אלו לחזור אלפיים אמה לכל רוח גם אחרי שסיימו להציל הוא מכיון שאם לא נתיר להם לחזור בפעם הבאה לא יבואו להציל.

משנה ו / הקדמה:

משנתנו מבארת כיצד בדקו את העדים המעידים על ראיית הלבנה.

[מאז מתן תורה ועד הדור החמישי של האמוראים (דורם של אביי ורבא), לא היו קובעים ראש חודש לפי חשבון המולד, אלא היו מקדשים את החודש על פי עדים שראו את הלבנה בחידושה].

לשון המשנה:

"כיצד בודקין את העדים? זוג שבא ראשון, בודקין אותו ראשון, ומכניסין את הגדול שבהן, ואומרים לו: אמור, כיצד ראית את הלבנה, לפני החמה או לאחר החמה? לצפונה או לדרומה? כמה היה גבוה ולאין היה נוטה? וכמה היה רחב? אם אמר: לפני החמה - לא אמר כלום. ואחר כך היו מכניסים את השני ובודקין אותו. אם נמצאו דבריהם מכוונים - עדותן קיימת. ושאר כל הזוגות שואלין אותם ראשי דברים, לא שהיו צריכין להן, אלא כדי שלא יצאו בפחי נפש, בשביל שיהו רגילים לבוא".

ביאור המשנה:

כיצד בודקין את העדים = כיצד היו בודקין [איך היו חוקרים] את זוג העדים שהגיע ראשון להעיד על ראיית הלבנה?

זוג שבא ראשון, בודקין אותו ראשון = זוג העדים שהגיע ראשון – בודקים אותו ראשון.

והטעם: משום שאין מעבירין על המצוות, ומיד כשבא הזוג הראשון, חל מצוה על בית הדין לבדוקם, ואי אפשר לדלג עליהם ולבדוק את הזוג השני.

ומכניסין את הגדול שבהן = היו בודקים כל אחד מן העדים בנפרד, ומתוך הזוג הראשון לקחו קודם את הגדול [החשוב] מביניהם, שהוא קודם מפני כבודו.

ואומרים לו: אמור, כיצד ראית את הלבנה = ובית הדין היה מקדים לו שאלה זו "כיצד ראית את הלבנה" לפני השאלות הבאות, כלומר, באיזו צורה ראית את הלבנה...

לפני החמה או לאחר החמה = האם הצד השוקע של הלבנה [פגימתה של לבנה]; הצד שנראה חסר ופגום] היה לפני [כלפי] החמה? או שהצד הנגדי של פגימת הלבנה היה כלפי החמה [לאחריה]? ולכן, "אם אמר: לפני החמה - לא אמר כלום", מכיון שלעולם פגימת הלבנה לא היתה כלפי החמה.

ומדוע לא ראתה חמה פגימתה של לבנה?

כדי שלא תיגרם חלישות הדעת ללבנה מכך שהחמה רואה את חסרונה, כי הרי חסרונה של הלבנה בא לה על שקטרגה על החמה ואמרה לקב"ה שאי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד, וקודם לכן היה ללבנה אור עצמי, ולכן יהיה לה צער גדול מכך שתראה החמה פגימתה, שהרי כעת כל אורה הוא מן החמה.

לצפונה או לדרומה = האם הלבנה בחידושה היתה מצד צפון של החמה או מצד דרום שלה [הלבנה המתחדשת ביום השלושים, נראית רק סמוך לשקיעת החמה בצד מערב קרום למקום בו שקעה החמה].

כמה היה גבוה = באיזה גובה היה הירח לפי ראות עיניך.

בגמרא מובא, שאם אמר אחד מן העדים שהלבנה היתה בגובה שתי קומות והשני אמר שלוש קומות, עדותן קיימת, לפי שהערכתן קרובה זו לזו. אבל אם אחד אמר שלוש קומות, והשני אמר חמש קומות, עדותן בטלה.

ולאין היה נוטה = האם ראשי הפגימה של הלבנה היו נוטים לצד צפון או לצד דרום.

וכמה היה רחב = מה היה מדת רחבו של הירח לפי מראית העין, שכן עובי הלבנה תלוי לפי מרחקה מהשמש, שככל שהיא רחוקה יותר, היא נראית גדולה יותר.

צריך לזכור כי בית דין הגדול היו בקיאים בחשבון המולד וידעו כיצד צריכה להיראות הלבנה בהתחדשותה, ומכאן ידעו לבחון את נכונותה של עדות החודש.

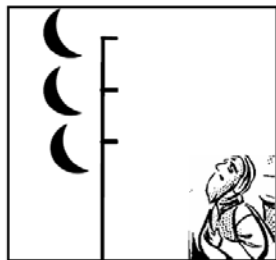
אם אמר: לפני החמה - לא אמר כלום = אם אמר שהצד השוקע של הלבנה [פגימתה של לבנה]; הצד שנראה חסר ופגום] היה לפני החמה - "לא אמר כלום", מכיון שלעולם פגימת הלבנה לא היתה כלפי החמה [מהסיבה הנ"ל].

ואחר כך היו מכניסים את השני ובודקין אותו = אחרי שבדקו את העד הראשון היו מכניסים את העד השני [מתוך הזוג הראשון] ושואלים אותו את אותן השאלות ששאלו את העד הראשון.

אם נמצאו דבריהם מכוונים - עדותן קיימת = אם באותן השאלות שהיו צריכים לענות עליהם לפי ראות עיניהם [כמה היה גבוה וכמה היה רחב] ענה העד השני את אותן התשובות שענה העד הראשון, ומצאו שתשובותיהם מכוונות ואין ביניהם סתירה – קיימו את עדותן וקידשו את החודש על פיה.

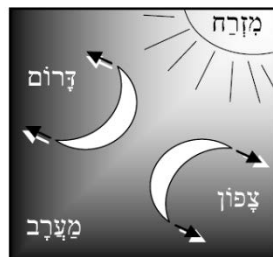
ושאר כל הזוגות שואלין אותם ראשי דברים = ושאר כל הזוגות שבאו להעיד [אחרי שקיימו את העדות הראשונה] שואלים אותם רק חלק מהשאלות.

לא שהיו צריכין להן = לא שאלו אותם בגלל שהיו צריכים את העדות שלהם, שהרי כבר קיבלו עדות מהזוג הראשון. **אלא כדי שלא יצאו בפחי נפש, בשביל שיהו רגילים לבוא =** אלא עשו זאת כדי שלא יצטערו, על שטרחו ובאו לחינם, ויאמרו לעצמם, לשווא בנו ולא היתה תועלת בבואנו, ואז גם כשיזדקקו להם הם לא יבואו, ולכן חוקרים אותם קצת, כדי שימשיכו לבוא גם בפעמים הבאות, ולא יחששו שיבואו לחינם.

4) לאין היה נוטה?

לאיזה צד היו נוטים ראשי הפגימה של הלבנה; האם לצד צפון או לצד דרום?

5) כמה היה רחב?

מה היה מדת רחבו של הירח לפי מראית העין?

1) לפני החמה או לאחר החמה?

האם הצד השוקע של הלבנה היה לפני [כלפי] החמה, או שהצד הנגדי של פגימת הלבנה היה כלפי החמה [לאחריה]?

2) לצפונה או לדרומה?

האם כשהיתה הלבנה בחידושה היתה היא מצד דרום של החמה או מצד צפון של החמה?

3) כמה היה גבוה?

כמה היה הירח גבוה מן הארץ, לפי ראות עיניך?

משנה ז / הקדמה:

משנה זו היא המשך המשנה הקודמת, והיא באה ללמד כיצד היה סדר קידוש החודש לאחר שנחקרו עדי הראייה על ידי בית הדין ונמצאו דבריהם נכונים ומכוונים. בחז"ל מובא, שאין הקב"ה מקדש את החודש למעלה, עד שבית הדין מקדש את החודש למטה.

לשון המשנה:

"ראש בית דין אומר: מקודש, וכל העם עונין אחריו: מקודש, מקודש. בין שנראה בזמנו בין שלא נראה בזמנו - מקדשין אותו. רבי אלעזר בר צדוק אומר, אם לא נראה בזמנו - אין מקדשין אותו, שכבר קדשוהו שמים".
[בפרק ג משנה א מובא, שהכרזת קידוש החודש על ידי בית הדין היה תנאי עיקרי לקביעת ראש חודש ביום ה-30, ואם בית דין לא הספיקו לומר 'מקודש' ביום ה-30, אף על פי שרבים ראו את הירח והיה ברור לכולם שיום ה-30 הוא ראש חודש, מכל מקום נעשה החודש מלא, וראש חודש הוא ביום ה-31].

ביאור המשנה:

ראש בית דין אומר: מקודש = לאחר שקיבלו בית דין את עדות העדים שנראתה הלבנה, והסכימו שיש לקדש את החודש, היה ראש בית הדין אומר על החודש: "מקודש".

והטעם שצריך ראש בית הדין לומר 'מקודש' כדי לקדש את החודש, נלמד מהפסוק: "וידבר משה את מועדי ה'". משה היה ראש בית דין, ומכך שהיה מקדש את ראשי החדשים הקרויים אף הם 'מועדות', למדנו שצריך ראש בית הדין לומר על ראש החודש 'מקודש'.

וכל העם עונין אחריו: מקודש, מקודש = לאחר שראש בית הדין קידש את החודש ואמר 'מקודש', צריכים כל העם לחזור אחריו ולומר: 'מקודש, מקודש'.

והטעם שצריכים העם לענות אחריו נלמד מהפסוק: "מועדי ה' אשר תקראו אותם", וכיון שמילת 'אותם' כתובה בתורה בכתוב חסר (ללא האות ו'), קוראים אותה כאילו כתובה 'אתם', כלומר, אשר תקראו אתם - אתם עם ישראל תקראו גם כן 'מקודש' על ראש החודש.

והטעם שצריכים לומר פעמיים 'מקודש, מקודש' הוא, משום שבפסוק ממנו דרשו הלכה זו שצריכים גם העם לומר 'מקודש, מקודש' נאמר "מקראי קודש" בלשון רבים, ומשמע שצריכים העם לומר 'מקודש' שתי פעמים.
[והטעם שהצריכה התורה שקודם ראש בית דין יקדש את החודש ואחריו שאר הקהל, משום שהתורה מסרה מצוה זו לבית דין, וציוה הקב"ה את בית דין שיקדשו את החודש].

בין שנראה בזמנו בין שלא נראה בזמנו - מקדשין אותו = מביאה המשנה מחלוקת מתי צריכים לקדש את החודש. לפי תנא קמא, בין שנראה הירח על ידי עדים בזמנו, שהוא היום השלושים, ועל פי עדותם יחול ראש חודש באותו יום, ובין שלא נראה הירח על ידי עדים בזמנו, וראש חודש יחול מאליו למחרת ביום ה-31 (שהרי אין חודש יותר מ-30 יום, ואם לא נתקדש ביום ה-30 יתקדש מעצמו ביום ה-31) - מקדשין אותו. כלומר, בשני המקרים צריכים בית דין והעם לקדשו באמירת 'מקודש'.

רבי אלעזר בר צדוק אומר, אם לא נראה בזמנו - אין מקדשין אותו, שכבר קדשוהו שמים = רבי אלעזר בר צדוק חולק ואומר, שרק אם נראה בזמנו (ביום ה-30) צריכים לקדשו, והטעם שצריך לקדשו אם נראה בזמנו הוא, מפני שצריך קידוש החודש חיזוק על ידי אמירת 'מקודש'.

אבל אם לא נראה בזמנו, וראש חודש יחול מעצמו ביום ה-31 (מכיון שאין חודש יותר מ-30 יום, ואם לא נתקדש ביום ה-30 יתקדש מעצמו ביום ה-31), אין צריכים לקדשו, שהרי כבר קדשוהו שמים.

כלומר, כבר קידשוהו בית דין של מעלה מאתמול ביום ה-30, וקבעו שראש חודש יחול ביום ה-31 שלאחריו (שאין חודש יותר מ-30 יום), ושוב אין צורך בקידוש החודש של בית דין של מטה.

והטעם שאין צריך לקדשו הוא משום שקידוש החודש אינו חובה, שהרי נאמר בפסוק: "וקדשתם את שנת החמשים שנה", ומילים אלו מיותרות שהרי כמה פסוקים לפני כן נאמר שצריך לקדש את שנת החמשים, ומכאן לומדים שרק שנים אתה מקדש. כלומר, שמצוה על בית דין לקדש את שנות היובל ולומר בתחילתן 'מקודשת השנה', ואין אתה מקדש חדשים כלל, שאין חובה על בית הדין לומר 'מקודש' על ראש החודש.

והלכה כרבי אלעזר בר צדוק.

טבלאות סיכום למשנה ז:

הטעם	לאחר שנחקרו עדי החודש	
שנאמר: "וידבר משה את מועדי ה'", ומשה ראש בית דין היה, מכאן שראש בית דין אומר "מקודש"	"מקודש"	מה אומר ראש בית הדין אומר?
שנאמר: "מועדי ה' אשר תקראו אותם", ודרשו: "אשר תקראו אתם" ללא ו', לומר שגם העם צריך להשתתף בהכרזת קידוש החודש ולענות אחרי ראש בית דין "מקודש מקודש"	כל העם	מי עונה אחריו?
למה פעמיים? שנאמר: "מקראי קודש" – שני מקראות.	"מקודש מקודש"	מה הם אומרים?

שם התנא	נראה בזמנו [בליל שלושים]	לא נראה בזמנו [בליל שלושים]
תנא קמא	מקדשין אותו הטעם: בכל מקרה נוהג סדר קידוש החודש הנ"ל.	מקדשין אותו הטעם: בכל מקרה נוהג סדר קידוש החודש הנ"ל.
רבי אלעזר בר צדוק	מקדשין אותו הטעם: מפני שצריך חיזוק [משום שנתקדש לפני זמנו המלא צריך שבי"ד יחזקו את קידושן]	אין מקדשין אותו הטעם: אין בי"ד מכריזים על קידוש החודש ביום ה-31, משום שכבר נתקדש החודש מאליו ברצון שמים ביום ה-31. שאר חודש יותר מ-30 יום, ושוב אין צורך בקידוש בית הדין. והלכה כרבי אלעזר בר צדוק.

משנה ח / הקדמה:

במשנתנו יש שני נושאים: א. הנהגת רבן גמליאל בענין קבלת העדות על ראיית הלבנה. ב. נידון במקרה שדברי העדים על ראיית הלבנה נראים כסותרים את עצמם.

לשון המשנה:

"דמות צורות לבנות היו לו לרבן גמליאל, בטבלא ובכותל בעלייתו, שבהן מראה את ההדיוטות ואומר: הכזה ראית או כזה? מעשה שבאו שניים ואמרו: ראינוהו שחרית במזרח וערבית במערב. אמר רבי יוחנן בן נורי: עדי שקר הם. כשבאו ליבנה קיבלן רבן גמליאל. ועוד באו שנים ואמרו: ראינוהו בזמנו, ובליל עיבורו לא נראה, וקיבלן רבן גמליאל. אמר רבי דוסא בן הרכינס: עדי שקר הן, היאך מעידים על האשה שילדה ולמחר כריסה בין שיניה? אמר לו רבי יהושע: רואה אני את דברך".

ביאור המשנה:

דמות צורות לבנות = דמויות שונות של צורות הלבנה [צורות של: א. גודל הלבנה. ב. הצד שאליה נוטות קרניה].
היו לו לרבן גמליאל בטבלא ובכותל בעלייתו = היו לרבן גמליאל - שהיה נשיא הסנהדרין ביבנה, אחרי רבן יוחנן בן זכאי - בטבלא [=לוח] שעל שולחנו ובכותל [=קיר] שהיו בעליית בית דינו, שבה היה מקבל את העדויות על ראיית הלבנה.

שבהן מראה את ההדיוטות ואומר: הכזה ראית או כזה = ואת הצורות האלו היה מראה להדיוטות [=אנשים פשוטים, שלא היו מבינים את השאלות (שנכתבו במשנה ו), או שלא היו יודעים לתאר כיצד היה מראה הלבנה שראו], ושואל כל אחד מהעדים: הירח שראית היה נראה כמו בצירוף הזה או כמו בצירוף הזה? ולפי זה ידע האם לקבל את עדותם.
[כיצד היו לו לרבן גמליאל צורות לבנות, הרי אסור לעשות כדמות הלבנה? כמה תירוצים נאמרו: א. מה שאסור זה בגודלם האמיתי. ב. לעשות דמויות ולעבוד אותם כעבודה זרה - אסור, אך שלא על מנת לעבדם - מותר].

מעשה שבאו שניים ואמרו: ראינוהו שחרית במזרח וערבית במערב = היה מקרה שבאו שני עדים להעיד על ראיית הלבנה, ואמרו שהם ראו את הירח החדש בשחרית [=בבוקר, סמוך לזריחת החמה של היום ה-29] בצד מזרח, ובערבית [=בערב] ראו אותו בצד מערב.

אמר רבי יוחנן בן נורי: עדי שקר הם = כששמע רבי יוחנן בן נורי את עדותם, אמר שהם עדי שקר, מכיון שזה לא יתכן שהלבנה תלך מהר כל כך ב-12 השעות שבין הבוקר לערב, מצד מזרח עד לצד מערב.

כשבאו ליבנה קיבלן רבן גמליאל = וכשבאו עדים אלו ליבנה להעיד בפני הסנהדרין [=בית הדין הגדול], קיבל רבן גמליאל את עדותם, והאמין למה שאמרו שראו את הלבנה ביום ה-29 בערב בצד מערב, וקידש את החודש על פי עדותם, מכיון שידע לפי חשבון מהלך הלבנה, שיש אפשרות שהלבנה תיראה באותו ערב [מכיון שלפעמים באה הלבנה בדרך קצרה יותר, ויתכן שתלך מהמזרח עד למערב ב-12 השעות שבין הבוקר לערב, שכתוב בתהלים (קד, יט): "עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו", שרק השמש מהלכה קבוע ע"י הקב"ה בדרכים קבועות, אבל הירח מהלכו לא קבוע, אלא הקב"ה קבע לו שיבוא באקראי בדרך שמזדמנת לו באותו זמן, פעם היא ארוכה ופעם היא קצרה], ומה שאמרו: "ראינוהו שחרית במזרח" סבור היה רבן גמליאל שהם טעו וראו ענן שהיה נראה להם כמו הירח.

[כיצד היתה הסנהדרין ביבנה, הרי מקומה היה בלשכת הגזית שבבית המקדש? - בגמרא (ראש השנה לא.) מובא, שעשר מסעות נסעה שכינה כשנסתלקה מעל ישראל, כלומר שסילוק השראת השכינה התמשך על פני עשרה שלבים, שהיתה מסתלקת מעט מעט ובקושי, וכנגד זה גלתה סנהדרין גדולה עשר גלויות בזמן חורבן בית שני. עשרת המקומות הם: א. מלשכת הגזית שבבית המקדש, שבה היתה הסנהדרין יושבת בקביעות, גלתה לחנות, שעשו להם חכמי הסנהדרין כעין חנויות בהר הבית וישבו שם. ב. מחנות גלתה לירושלים. ג. מירושלים ליבנה, בימי רבן יוחנן בן זכאי. ד. מיבנה לאושא, בימי רבן גמליאל. ה. מאושא חזרה הסנהדרין ליבנה, וגם זה היה בימי רבן גמליאל - וזה הקטע המובא במשנתנו. ו. מיבנה גלתה שוב לאושא, בימי רבן שמעון בן גמליאל. ז. מאושא לשפרעם. ח. משפרעם לבית שערם. ט. מבית שערם לציפורי. י. מציפורי לטבריה - גלויות בית שערם, ציפורי וטבריה היו בימי רבי הקדוש. ומובא בגמרא, שהגלות לטבריה היתה השפלה יותר מכל הגלויות, ומטבריה עתידין ישראל להגאל. ואלו דברי הרמב"ם (סנהדרין פ"ד הי"ב): "בתחילה כשנבנה בית המקדש היו בית דין הגדול יושבין בלשכת הגזית שהיתה בעזרת ישראל, והמקום שהיו יושבים בו חול היה, שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד. וכשנתקלקלה השורה, גלו ממקום למקום.

ולעשרה מקומות גלו וסופן לטבריה. ומשם לא עמד בית דין גדול עד עתה. וקבלה היא שבטבריה עתידין לחזור תחילה ומשם נעתקין למקדש".]

ועוד באו שנים ואמרו: ראינוהו בזמנו = עוד מעשה היה שבאו שני עדים ואמרו, שראו את הירח בזמנו, כלומר בליל ה-30 לחודש אלול, סמוך לשקיעת החמה.

ובליל עיבורו לא נראה = אך בלילה שאחריו שהוא ליל 31 לחודש אלול [שהוא ליל היום השני לחודש תשרי לפי קידושו של רבן גמליאל שקיבל עדותם] ציפו בית הדין וכל העם לראות את הירח [שהרי לפי דברי העדים הם ראו אותו כבר ביום ה-30] ואפילו שהשמים היו נקיים באותו לילה, לא ראו את הירח.

וקיבלן רבן גמליאל = ועל פי עדותם קידש רבן גמליאל את החודש בליל ה-30, ואותו יום נעשה ראש חודש תשרי [במשנה הבאה נבין מדוע קבעו המפרשים שמדובר בחודש תשרי], ואפילו שבלייל 31 לחודש אלול לא נראה הירח, מכיון שרבן גמליאל ידע על פי חשבון מהלך הלבנה, שמולד הלבנה היה בליל ה-30, ולכן האמין למה שאמרו העדים שראוהו בזמנו, ומה שלא נראה הירח בליל 31, סבור היה רבן גמליאל שהיתה סיבה לכך, כגון שענן כיסה אותו וכד', ואפילו שהשמים היו בהירים.

אמר רבי דוסא בן הרכינס: עדי שקר הן = אמר רבי דוסא בן הרכינס, איך קיבל רבן גמליאל את עדותם, הרי הם עדי שקר, מכיון שהמציאות סותרת את דבריהם.

היאך מעידים על האשה שילדה ולמחר כריסה בין שיניה = שכמו שאי אפשר להעיד על אשה שילדה, ולמחר כולם רואים שהיא עדיין לא ילדה, כך אי אפשר להעיד שראו את הלבנה בליל ה-30 אך בליל 31 לא ראו אותה, מכיון שאי אפשר שהירח יראה בזמנו [בליל ה-30] ולא יראה בליל עיבורו [ליל 31 לחודש], ואם אמרו שראו את הלבנה בליל ה-30, חייבים היו בית הדין והעם לראות אותה גם בליל 31, ומכיון שלא ראו אותה עדותם בטילה.

אמר לו רבי יהושע: רואה אני את דבריך = אמר רבי יהושע לרבי דוסא בן הרכינס, רואה אני את דבריך [=מסכים אני לדבריך] שעדי שקר הם, וצריך לעבר את החודש ולקבוע ראש חודש ביום ה-31, וכאילו לא באו עדים בכלל.

משנה ט / הקדמה:

משנה זו היא המשך המשנה הקודמת, והיא באה לספר שכשנודע לרבן גמליאל שרבי יהושע חולק עליו בענין העדים שאמרו: "ראינוהו בזמנו, ובליל עיבורו לא נראה", ולא קיבל רבי יהושע את קידוש החודש שלו, אלא קבע לעצמו את ראש חודש תשרי ביום ה-31, חרד רבן גמליאל על הדבר, שמא יביא דבר זה לידי פירוד בעם, ושלח לרבי יהושע, שגוזר הוא עליו לקבל מרותו שלו שהוא נשיא בית הדין, ולבוא אליו ביום הכיפורים שחל להיות לפי חשבון.

לשון המשנה:

"שלח לו רבן גמליאל: גוזרני עליך שתבוא אצלי במקלך ובמעוטיך, ביום הכפורים שחל להיות בחשבונך. הלך ומצאו רבי עקיבא מיצר, אמר לו: יש לי ללמוד, שכל מה שעשה רבן גמליאל עשוי, שנאמר (ויקרא כג, ד): "אַלֶּה מוֹעֲדֵי ה' מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ, אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ אֹתָם"; בין בזמנן בין שלא בזמנן, אין לי מועדות אלא אלו. בא לו אצל רבי דוסא בן הרכינס, אמר לו: אם באין אנו לדון אחר בית דינו של רבן גמליאל, צריכין אנו לדון אחר כל בית דין ובית דין שעמד מימות משה ועד עכשיו, שנאמר (שמות כד, ט): "וַיַּעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נֶדְב וְאַבְיָהוּא וְשִׁבְעִים מִזְקְנֵי יִשְׂרָאֵל", ולמה לא נתפרשו שמותן של זקנים? אלא ללמד, שכל שלושה ושלושה שעמדו בית דין על ישראל, הרי הוא כבית דינו של משה. נטל מקלו ומעותיו בידו, והלך ליבנה אצל רבן גמליאל ביום שחל יום הכפורים להיות בחשבון. עמד רבן גמליאל ונשקו על ראשו, אמר לו: בוא בשלום, רבי ותלמידי; רבי בחכמה, ותלמידי שקבלת דברי".

ביאור המשנה:

שלח לו רבן גמליאל: גוזרני עליך שתבוא אצלי במקלך ובמעותיך, ביום הכפורים שחל להיות בחשבונך = שלח רבן גמליאל לרבי יהושע שליח שיאמר לו בשמו, שהוא גוזר עליו לבוא אצלו [=אליו] עם המקל שלו ועם מעות [כסף]. אמר לו לבוא על המקל כדי שיעשה מלאכת הוצאה ביום הכפורים, ועם המעות כדי שיטלטל מוקצה, ובכך יוכיח שחזר בו ממה שאמר שחודש אלול צריך להיות מעובר, ביום הכפורים שחל להיות לפי חשבון התאריך שלו [שהרי הוא עיבר את חודש אלול ולפי זה יום הכפורים של רבי יהושע יהיה יום אחד אחרי יום הכפורים של רבן גמליאל].

[שני דברים יש להבין: א. מדוע קרא רבן גמליאל לרבי יהושע ולא לרבי דוסא בן הרכינס? ב. מדוע אמר לו לחלל את יום הכפורים גם עם מקל וגם עם מעות, הרי מספיק אחד מהם? והביאור: א. רבן גמליאל קרא רק לרבי יהושע בגלל כמה סיבות: 1. רבי יהושע היה אב בית דין, וחשש רבן גמליאל שלא ילכו אחריו ויעשו כמוהו. 2. רבי דוסא היה זקן ולא רצה רבן גמליאל להטריחו. 3. רבי דוסא קיבל את דברי רבן גמליאל, כמו שנראה בהמשך המשנה, ולכן קרא רק לרבי יהושע. ג. רבן גמליאל רצה שכולם יראו שרבי יהושע חזר בו מדבריו שאמר שצריך שחודש אלול יהיה מלא, ולכן גזר עליו לבוא עם שני דברים אלו, מכיון שבטלטול המעות לבד אין כל כך פרסום, כיון שיכול רבי יהושע ליטלם כשהם בתוך ארנק ואף אחד לא ידע מכך, ובהוצאת המקל אין ראייה שחזר בו רבי יהושע מדבריו, כיון שיש ספק אם יש איסור הוצאה ביום הכפורים, וחשב רבן גמליאל שמא רבי יהושע סובר שאין איסור הוצאה, ולכן אמר לו שיבוא עם שני דברים אלו; שכולם יראו את המקל, ועם המעות יעבור בטוח על הוצאת וטלטול מוקצה].

הלך ומצאו רבי עקיבא מיצר = הלך רבי עקיבא ומצא את רבי יהושע כשהוא מיצר [=מצטער] על כך שנשיא בית הדין גזר עליו לחלל את יום הכפורים.

[הגמרא מסתפקת, מכיון שכתוב "הלך ומצאו רבי עקיבא מיצר" לא מובן מי היה מיצר; האם רבי עקיבא, מכיון שחשש שמא רבי יהושע לא יקבל את דבריו שיש לדרוש מפסוק שדברי רבן גמליאל נכונים, או שרבי יהושע היה מיצר על מה שגזר עליו רבן גמליאל, ומגיעה הגמרא למסקנה שרבי עקיבא הלך ומצא את רבי יהושע מיצר.

ומספרת הגמרא שכשמצא רבי עקיבא את רבי יהושע מיצר, אמר לו: רבי (רבי עקיבא היה תלמידו של רבי יהושע), מפני מה אתה מיצר? אמר לו רבי יהושע: ראוי לו לרבי יהושע שיפול למיטה (=שיחלה וישכב במיטה) שנים עשר חודש, ואל יגזור עליו רבן גמליאל גזירה זו לחלל את יום הכפורים (נקט קללה זו משום שעל ידי שיחלה וישכב במיטה, לא יוכל ללכת לרבן גמליאל עם מקלו ומעותיו ביום הכפורים שחל לפי חשבוננו, ובכך ימנע מחילולו).

ואומרת הגמרא, שלאחר שרבי עקיבא הוכיח לרבי יהושע מפסוקים שיש לקבל את דברי רבן גמליאל ולעשות את חודש אלול חסר, אמר לו רבי יהושע: עקיבא, נחמתני, נחמתני].

אמר לו: יש לי ללמוד, שכל מה שעשה רבן גמליאל עשוי = אמר לו רבי עקיבא לרבי יהושע, יש לי ללמוד מהפסוקים, כלומר יש לי להוכיח לך שמה שרבן גמליאל עשה בקביעת החודש הרי זה עשוי ודבריו קיימים, ואפילו אם הוא טעה וקידש את החודש שלא בזמנו (כמו במקרה הנוכחי שלדעת רבי יהושע טעה רבן גמליאל וקידש את החודש ביום ה-30 במקום ביום ה-31).

שנאמר: "אלה מועדי ה' מקראי קדש, אשר תקראו אתם"; בין בזמן בין שלא בזמן, אין לי מועדות אלא אלו = נאמר בענין המועדות "אלה מועדי ה' מקראי קודש... אתם", ומכיון שכתוב 'אתם' ללא האות ו', דורשים כאילו נאמר 'אשר תקראו אתם', דהיינו שהפסוק תולה את זמן המועדות בקריאת בית דין 'מקודש' על ראש חודש, ולכן בין אם קידשו את החודש בזמנו האמיתי, ולפי זה קבעו את המועדות בזמן האמיתי, ובין אם טעו וקידשו את החודש שלא בזמנו האמיתי, ולפי זה קבעו את המועדות שלא בזמן האמיתי, אין המועדות חלים אלא בזמני החודש שנקבעו על ידי בית דין בשעה שקידשו את החודש.

בא לו אצל רבי דוסא בן הרכינס = לאחר מכן בא רבי יהושע לרבי דוסא בן הרכינס.

אמר לו: אם באין אנו לדון אחר בית דינו של רבן גמליאל, צריכין אנו לדון אחר כל בית דין ובית דין שעמד מימות משה ועד עכשיו = אמר רבי דוסא לרבי יהושע, אם באים אנו לערער אחר פסק דינו של רבן גמליאל ולבטל את דבריו,

נהיה צריכים לערער ולבדוק אחר כל בית דין שהיה מימות משה רבינו ועד עכשיו, האם דבריהם נכונים וצריך לקיימם, או שדבריהם אינם נכונים ויש לבטלם.

והתכוון רבי דוסא לומר לו, שכמו שאין אנו דנים אחר כל בית דין ובית דין שהיו בדורות קודמים, כך לא נוכל לדון גם אחר בית דינו של רבן גמליאל. ומדוע?

שנאמר: "ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל", ולמה לא נתפרשו שמותן של זקנים = קודם מתן תורה נאמר שעלו משה ואהרן, נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל, ולא נכתבו שמותיהן של שבעים הזקנים [והרי צריך היה לפרש את שמותם לכבודם, כיון שנעשו נביאים לעולם, וכמו שנכתב שמם של אלדד ומידד]. ומדוע?

אלא ללמד, שכל שלושה ושלושה שעמדו בית דין על ישראל, הרי הוא כבית דינו של משה = אלא בא הכתוב ללמד, שכל שלושה ושלושה מישראל שעמדו לשמש כבית דין על ישראל, הרי בית דינם הוא כבית דינו של משה רבינו ע"ה, ואם יבוא אדם לערער על בית הדין שבימיו ולומר שהם לא חשובים כבית דינם של משה ואהרן, אומרים לו: שמא בית הדין שבימך חשוב כבית דינם של שלושה מאותם שבעים הזקנים שלא נתפרשו שמותיהם, וכשם שאין לערער אחר דברי הזקנים מבית דינו של משה, כך אין לערער אחר בית הדין שבימך, נמצא שכל בית דין חשוב כבית דינו של משה, וממילא אין לערער אחר בית דינו של רבן גמליאל.

[בגמרא מובא, שאפילו אם אדם קל שבקלים נתמנה להיות מנהיג על הציבור, הרי הוא חשוב בדורו כמו החשוב שבחשובים, ואין לך אלא דין שבימך].

נטל מקלו ומעותיו בידו, והלך ליבנה אצל רבן גמליאל ביום שחל יום הכפורים להיות בחשבוננו = רבי יהושע קיבל את דברי רבי עקיבא ורבי דוסא, לקח את מקלו ומעותיו בידו [בכך עשה יותר ממה שגזר עליו רבן גמליאל, שהוא גזר עליו רק לקחת עמו מעותיו, והיה יכול לקחתן כשהם מכוסים על מותניו, אך הוא לקחם בידו לעין כל, שאילו היה מחביאם ורק המקל היה גלוי, היו חושבים שהוא סובר שאין איסור הוצאה ביום הכפורים] והלך ליבנה לרבן גמליאל, ביום הכפורים שחל להיות בתאריך שלפי חשבוננו, בכך קיים את דברי רבן גמליאל, קיבל את דבריו והראה שחזר בו מדבריו שלו.

עמד רבן גמליאל ונשקו על ראשו, אמר לו: בוא בשלום, רבי ותלמידי = כשראה רבן גמליאל את רבי יהושע, עמד מכסאו ונשקו על ראשו, ואמר לו: 'בא בשלום, רבי ותלמידי' [בכך פייס רבן גמליאל הנשיא את רבי יהושע, שלא גזר עליו גזירה זו כדי לפגוע בכבודו, אלא מתוך דאגה שלא תיעשה תורה כשתי תורות ושלא יתפלג העם לכיתות כיתות, ושילמדו הקטנים קל וחומר מרבי יהושע, שכן אם רבי יהושע שמע לרבן גמליאל, ואפילו שרבן גמליאל היה קטן ממנו בשנים ובהוראה, קל וחומר שהקטנים צריכים לשמוע לגדולים].

רבי בחכמה, ותלמידי שקבלת דברי = רבי בחכמה, שהרי לימדת אותי תורה ברבים [מבואר בגמרא שהתלמידים היו שואלים את רבי יהושע לפני ששאלו את רבן גמליאל, ומוכח שהיה גדול ממנו בשנים וגם היה ותיק ממנו בהוראה, ולכן אמר לו רבן גמליאל: 'אשרי הדור שהגדולים נשמעים לקטנים', וכדלהלן]. ותלמידי משום שקיבלת את דברי, שגזרתי עליך גזירה וקיימת אותה כתלמיד [בגמרא מובא שאמר לו גם: 'אשרי הדור שהגדולים נשמעים לקטנים', שאף שרבי יהושע היה גדול – בשנים ובהוראה – מרבן גמליאל, בכל זאת שמע לו כיון שהיה נשיא בית הדין, 'וקל וחומר קטנים לגדולים', והקטנים נשמעים לגדולים מקל וחומר, מכך שהגדולים נשמעים לקטנים].

פרק ג / הקדמה:

פרק שלישי במסכת ראש השנה, הנקרא "ראוהו בית דין" (חוץ מהמשנה הראשונה של פרק ג העוסקת בקידוש החודש כהמשך לפרק ב), עוסק בהלכות תקיעת שופר בראש השנה, ובדיני ברכות התפילה התלויות בתקיעות.

בפרק השלישי מתבארים חמשה עניינים:

- א. המשנה הראשונה מסיימת את ענייני קידוש החודש שנידונו בהרחבה בשתי הפרקים הראשונים, בהלכה שקידוש החודש ביום בלבד, ובשלשה דיינים, ובכמה פרטים נוספים בהלכות עדות ודין.
- ב. בהמשך עוברות המשניות למצות תקיעת שופר בראש השנה, ופוחחות בהלכות השופר עצמו, ממה הוא עשוי, מה היא צורתו, ודינו כשנשבר או נסדק.
- ג. דיני שמיעת קול השופר והחילוקים בין קול שופר לקול הברה.
- ד. הלכות כוונת שומע ומשמיע ויציאה ידי חובת שמיעה מדין 'שומע כעונה'.
- ה. מי יכול להוציא אחרים ידי חובתם במצוה זו.

משנה א / הקדמה:

משנה זו באה ללמד, שהכרזת קידוש החודש על ידי בית הדין היה תנאי עיקרי לקביעת ראש חודש ביום ה-30, ואם בית דין לא הספיקו לומר 'מקודש' ביום ה-30, אף על פי שרבים ראו את הירח והיה ברור לכולם שיום ה-30 הוא ראש חודש, מכל מקום נעשה החודש מלא, וראש חודש הוא ביום ה-31.

לשון המשנה:

"ראוהו בית דין וכל ישראל, נחקרו העדים, ולא הספיקו לומר: מקודש, עד שחשכה – הרי זה מעובר. ראוהו בית דין בלבד – יעמדו שניים ויעידו בפניהם, ויאמרו: מקודש, מקודש. ראוהו שלושה והן בית דין – יעמדו השניים וישיבו מחבריהם אצל היחיד ויעידו בפניהם, ויאמרו: מקודש, מקודש. שאין היחיד נאמן על ידי עצמו".

ביאור המשנה:

ראוהו בית דין וכל ישראל = מקרה א-1: ראו בית דין ועמהם קהל גדול מישראל, את הירח בחידושו ביום ה-30 לחודש סמוך לשקיעה, והתפרסם לכולם שיום ה-30 הוא ראש חודש.

[מדוע כתבה המשנה שהיו גם קהל מישראל, הרי מספיק שבית דין לבדם יראו את הלבנה ואם לא הספיקו לקדש אינו מקודש? מכיון שהיה עולה בדעתנו שבגלל שהתפרסם הדבר כל כך עד שגם קהל גדול מישראל ראה את הלבנה, אז לא יהיה צורך לומר 'מקודש', לכן באה המשנה לומר שאפילו אם היה קהל גדול מישראל וראיית הלבנה ביום ה-30 היתה דבר מפורסם, בכל זאת אין ראש חודש עד שבית דין קדשוהו באמירת 'מקודש'].

נחקרו העדים = מקרה א-2: אם באו עדים וכבר חקרו אותם ביום ה-30 ולפי עדותם צריך היה לקדש את החודש באותו יום.

ולא הספיקו לומר: מקודש, עד שחשכה – הרי זה מעובר = אך בשני המקרים לא הספיקו בית הדין לומר 'מקודש' [במקרה הראשון מפני שראוהו סמוך לשקיעה, ובמקרה השני מפני הזמן הרב שעבר כשחקרו את העדים] עד שהיתה שקיעה של יום ה-30 ונכנס ליל 31, אז הדין הוא שהחודש שעבר הוא מעובר, בן 30 יום, וראש חודש יהיה ביום ה-31.

למדנו שני דברים:

א. הכרזת בית דין 'מקודש' היא זו שמקדשת את החודש, ואם בית דין לא אומרים 'מקודש' החודש לא מתקדש, ואפילו שבית דין וקהל גדול מישראל ראו את הלבנה ביום ה-30, או שבאו עדים, והתפרסם לכולם שיום ה-30 ראוי לקביעת ראש חודש, בכל זאת מכיון שבית דין לא אמרו 'מקודש' החודש לא התקדש ביום ה-30.

ב. אפילו שחקרו את העדים ביום ה-30, והיה אפשר לומר, שחקירת העדים היא תחילת דין, ואמירת 'מקודש' על ידי ראש בית הדין היא גמר הדין (=סוף פסק הדין), ואם לא הספיקו בית דין לקדש את החודש ביום – יקדשוהו בלילה [כמו בדיני ממונות שניתן להתחיל את הדין ביום ולגמור אותו בלילה], מכל מקום בקידוש החודש לא אומרים זאת, ולא מקדשים את החודש בלילה [מסיבה זו נפסקה ההלכה (שו"ע או"י סי' תכב ס"א) שמי ששכח לומר 'יעלה ויבוא' בתפילת ערבית של ראש חודש – אינו חוזר, מפני שאין מקדשין את החודש בלילה], וכיון שלא הספיקו לומר 'מקודש' עד שחשיכה, נעשה החודש שעבר מלא וראש חודש יהיה למחרת ביום ה-31.

[אמנם, אם ראו את הלבנה בליל 30 בשקיעת החמה והיה זמן לומר 'מקודש' עד צאת הכוכבים, החודש מתקדש, מכיון שהלילה נקרא רק מצאת הכוכבים].

ראוהו בית דין בלבד = מקרה ב-1: בית דין של 23 דיינים ראו את הירח [במשנה מדובר, שהם ראו את הירח בליל ה-30, ולא היו יכולים לקדש במקום את החודש על פי ראייתם, מפני שאין מקדשין את החודש בלילה, לכן למחרת יעמדו שניים ויעידו בפניהם], ולא היו עדים נוספים, וממילא רק הם יכולים להעיד.

יעמדו שניים ויעידו בפניהם, ויאמרו: מקודש, מקודש = יעמדו שניים מתוך ה-23 ויעידו על ראיית הלבנה בפני הדיינים הנשארים, והדיינים הנשארים יאמרו 'מקודש' ובכך יקדשו את החודש [בלשון חז"ל מקרה זה נקרא "דיין נעשה עד", כלומר שהדיין נכנס לתפקיד של עד להעיד על ראיית הלבנה].

מקרה ב-2: במקרה שראו את הירח ביום ה-29 לפני השקיעה, אין צורך ששניים יעמדו ויעידו בפני השאר, אלא על פי ראייתם הם אומרים 'מקודש', ויום ה-30 נעשה ראש חודש [ואם לא הספיקו לומר 'מקודש' קודם שחשיכה, למחר צריכים שניים להעיד בפני השאר, וכנ"ל. ולא אומרים שאתמול ביום ה-29 ראו את הירח ולכן יכולים לקדשו ביום ה-30 מבלי שיעידו בפניהם, שכן בית דין לא יכולים לקדש על פי הראייה של אתמול אלא רק בשעת הראייה, ואם עבר יום - חייבים לקבל עדות ולקדש על פיה].

ומדוע יכולים לקדש על פי ראייתם? – נאמר "לא תהא שמיעה גדולה מראייה", כלומר אם בית דין מקדשים את החודש על פי שמיעה; ששומעים את העדים ומקדשים על פי עדותם, כל שכן שיכולים לקדש על פי הראייה שלהם עצמם, שהרי ראייה עדיפה משמיעה [שהרי בקידוש החודש לא נאמר "עדות" אלא "כזה ראה וקדש"].

ראוהו שלושה והן בית דין = מקרה ג: שלושה מתוך הסנהדרין [ולא כל בית הדין כמו במקרה ב] שהם מוסמכים כמו בית דין ראו את הלבנה בליל ה-30, ואינם יכולים לקדש על פי ראייתם, כי לא מקדשים את החודש בלילה, וגם לא היו אחרים עמהם שיקדשו את החודש.

יעמדו השניים = למחרת ביום ה-30, יעמדו שניים מתוך השלושה [ודווקא שניים ולא אחד כי עדות זה לא פחות משניים].
וישיבו מחבריהם אצל היחיד = ויצרפו לשלישי [שנשאר יחיד לאחר שעמדו השניים] שנשאר עוד שניים מחברי הסנהדרין.

ויעידו בפניהם, ויאמרו: מקודש, מקודש = ויעידו השניים בפני השלושה על ראיית הלבנה, והם יקדשו את החודש באמירת 'מקודש'.

שאיין היחיד נאמן על ידי עצמו = ומדוע אין השניים יכולים להעיד בפני השלישי שנותר? מכיון שדיין יחיד לא יכול לומר 'מקודש' כשהוא לבדו, ואפילו שהוא מומחה ביותר, שאין קידוש החודש אלא בשלושה דיינים דווקא.
והטעם שבקידוש החודש צריכים שלושה נלמד ממשה ואהרן, שהרי אין מומחה יותר גדול ממשה רבינו, ואף על פי כן כתוב בקידוש החודש: "ויאמר ה' אל משה ואל אהרן", ודרשו: "עד שיהא אהרן אתך", כלומר שגם משה רבינו לא יכול היה לקדש את החודש כשהוא יחיד.

ומדוע צריך שלושה הרי משה ואהרן הם שניים? – מכיון שאין בית דין שקול [כלומר בית דין לא יכול להיות מורכב ממספר זוגי של דיינים, שמא יהא שקול בדעותיו ולא תהיה הכרעה בין השניים, לכן צריך את השלישי שיכריע], ולכן מוסיפים על השניים עוד אחד, וממילא נמצא שקידוש החודש צריך להיעשות בשלושה דיינים לפחות.

משנה ב / הקדמה:

עיקר מצות של חג ראש השנה הוא תקיעת שופר, ועל שם מצוה זו נקרא החג בתורה "יום תרועה", ו"זכרון תרועה". ממשנה זו ועד סוף המסכת עוסקות המשניות בדיני תקיעת שופר בראש השנה. משנתנו באה ללמד, אילו שופרות כשרים לתקוע בהם בראש השנה, ומאיזה קרני בעלי חיים ניתן לעשות שופר.

לשון המשנה:

"כל השופרות כשרין חוץ משל פרה, מפני שהוא קרן. אמר רבי יוסי, והלא כל השופרות נקראו קרן, שנאמר (יהושע ו, ה): "בְּמִשְׁךָ בְּקֶרֶן הַיּוֹבֵל".

ביאור המשנה:

כל השופרות כשרין = כל השופרות כשרים לתקוע בהם בראש השנה, בין של בהמה ובין של חיה, בין שופר של איל, שהוא כפוף, ובין שופר של יעל [עז בר המצוי בסלעי עין גדי ובהרים הסמוכים לים המלח], שהוא פשוט [ישר].
[קרני בעלי החיים מחולקים לשני סוגים, יש העשויים עצם אחת ויש העשויים זכרות ונקבות, כלומר עצם חלולה (היא עצם הנקבות, נקב מלשון חלל) המקיפה עצם אחרת פנימית (היא עצם הזכרות). בעודם מחוברים לראש בעלי החיים נקראים כולם 'קרן', ולאחר שניקבם והכשירם לתקיעה חלוקים הם, שאלו העשויים עצם אחת ממשיכים להקרא 'קרן', ואותם החלולים ועשויים זכרות ונקבות והוציאו את זכרותם נקראים 'שופר', ורק מהם ניתן לעשות שופר למצוה. ומכאן השם 'שופר', שהוא מלשון 'שפופרת', שהיא דבר חלול, שאין שופר אלא כשהוא חלול. מסיבה זו לא הזכירה משנתנו קרן ראם וקרן צבי, משום שקרניהם אינן חלולות, ואינן ראיות לשופר, ולדברי הכל פסולות הן].

חוץ משל פרה, מפני שהוא קרן = חוץ משופר הנעשה מקרניה של הפרה [והוא הדין לשופר הנעשה מקרן השור], משום ששמו בלשון הקודש הוא 'קרן' ולא 'שופר', ובראש השנה צריכים לתקוע בשופר דווקא.
ולומדים דין זה מיום הכפורים של שנת היובל [השנה ה-50 נקראת 'שנת היובל'], שנאמר בו: "והעברת שופר תרועה בחודש השביעי בעשור לחודש", ולומדים את דינו של ראש השנה מהיובל, שכמו שביובל צריך דווקא שופר – כך גם בראש השנה.

אמר רבי יוסי, והלא כל השופרות נקראו קרן, שנאמר: בְּמִשְׁךָ בְּקֶרֶן הַיּוֹבֵל = רבי יוסי חולק ואומר, הרי כל השופרות של כל סוגי החיות והבהמות נקראו 'קרן'. ומביא ראיה מכיבוש יריחו, שאמר הקב"ה ליהושע, שביום השביעי של הקפת העיר, מתי שישמעו שהתקיעה שבשופר האיל נמשכת [במשוך בקרן היובל. יובל = איל, כמובא בגמרא בשם רבי עקיבא שאמר, כשהלכתי למקום הנקרא 'ערביא' ראיתי שהיו קורין ל'דכרא' (=לאיל) 'יובלא' (=יובל), ורואים מכאן ש'יובל' זה 'איל'] – יריעו תרועה גדולה.

ורואים מכאן שגם לשופר של איל קורא הכתוב 'קרן', שנאמר "בקרן היובל", על אף שבדאי נחשב הוא ל'שופר', ומכיון שכך יש להכשיר גם שופר העשוי מקרן של פרה, ואפילו שהוא נקרא 'קרן'.
ואם כן, קשה עכשיו על חכמים שאמרו שאי אפשר לתקוע בשל פרה בגלל שהוא קרן, הרי גם השופרות הכשרים נקראים 'קרן'? – עונים חכמים לרבי יוסי, שכל השופרות נקראים גם קרן וגם שופר, אבל של פרה נקרא רק קרן ולא שופר, ולכן אי אפשר לתקוע בו, כי אין לו שם של שופר כלל.

[בגמרא מובא טעם נוסף מדוע שופר של פרה לא כשר לתקיעה בראש השנה, מכיון "שאינן קטיגור נעשה סניגור", כלומר הואיל והפרה מזכירה את חטא העגל, והרי היא בבחינת קטיגור, לפיכך אי אפשר להשתמש בקרן שלה לשופר, שהוא בבחינת סניגור, להזכיר לפני הקב"ה עקדתו של יצחק אבינו ע"ה, בזמן שבאים בראש השנה לבקש סליחה מאת הבורא, כי זה יזכיר את החטא של עם ישראל].

משנה ג / הקדמה:

כשם שתוקעים בשופר בראש השנה כך תוקעים בשני זמנים נוספים; בתעניות שגוזרים על עצירת גשמים (משנה ד), וביום הכיפורים של שנת היובל (משנה ה). בבית המקדש תקעו בשופר ובחוצרות יחדיו, שלא כבשאר המקומות שתקעו רק באחד מהם. משנתנו עוסקת בשני עניינים: א. צורת התקיעה בבית המקדש בשופרות ובחוצרות. ב. סוגי השופרות בהם יש לתקוע לכתחילה.

לשון המשנה:

"שופר של ראש השנה – של יעל פשוט, ופיו מצופה זהב, ושתי חצוצרות מן הצדדין. שופר מאריך וחצוצרות מקצרות, שמצות היום בשופר".

ביאור המשנה:

שופר של ראש השנה – של יעל פשוט = השופר שהיו תוקעים בו בראש השנה בבית המקדש, היה עשוי מקרן של בעל חי הנקרא 'יעל' [עז בר המצוי בסלעי עין גדי ובהרים הסמוכים לים המלח], שהוא היה 'פשוט' [=ישר ולא כפוף].
ומדוע צריך השופר של ראש השנה להיות פשוט? מכיון שראש השנה הוא יום תפילה, ובשעת התפילה צריך לעמוד זקופים בנשיאת עינים למרום, ומרמזים על כך כשתוקעים בשופר של יעל הפשוט.

[זו דעת תנא קמא. חולק עליו רבי יהודה במשנה ה' ואומר שבראש השנה השופר צריך להיות כפוף, מכיון שביום ראש השנה שהוא יום הדין, על האדם לכופף ראשו ולהתפלל מתוך הכנעה ושברון לב, ולכן מצוותו של שופר שיהיה כפוף].

ופיו מצופה זהב = פיו של השופר, שהיה בבית המקדש, היה מצופה זהב. חשוב לדעת: לא היו מצפים זהב את פיית השופר במקום שהתוקע היה מניח את פיו מכיון שזה חציצה, והשופר פסול, אלא היו מצפים את החלק העליון יותר מפיית השופר. ומדוע היו מצפים את פיו זהב? משום כבוד היום טוב.

ושתי חצוצרות מן הצדדין = בנוסף לתקיעה בשופר, היו עומדים שני אנשים משני צדדיו של התוקע בשופר, עם שתי חצוצרות העשויות מכסף [נאמר בפסוק: "עשה לך שתי חצוצרות כסף"], והיו תוקעים יחד עמו, שנאמר: "בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'".

שופר מאריך וחצוצרות מקצרות = מי שתקע בשופר היה מאריך בתקיעתו, ואלו שתקעו בחצוצרות היו מקצרים בתקיעתן, והתוקע בשופר היה מאריך ותוקע אחרי שפסקו בעלי החצוצרות לתקוע, כך ששמעו בסוף את קול השופר בלבד.

[סיבה נוספת שצריך להאריך בתקיעת השופר מובא בגמרא, שמכיון שאי אפשר לשמוע שני קולות בבת אחת, ואיך ישמעו את השופר כשהחצוצרות תוקעות יחד אתו וקולו מתערב בקולן? לכן תקנו שתקיעת השופר תהיה ארוכה יותר ואז ישמעו את קול השופר לבד ובזה יצאו ידי חובה].

שמצות היום בשופר = מכיון שמצות ועיקר יום ראש השנה הוא בשופר [וכמו שכתב הרמב"ם: מדרך השופר להחריד פתיים ולהקיץ שכורים ולהעיר נרדמים, וזה ענין יום ראש השנה, וכמו שכתוב בפסוק (עמוס ג, ו): "אם יתקע שופר בעיר ועם לא יתחדדו".
מסיבה זו גם עמד התוקע בשופר באמצע, שכן ממידת דרך ארץ, ששלושה המהלכים בדרך – הגדול באמצע, והשופר, שעיקר מצות היום היא בו – ראוי שיהיה באמצע].

משנה ד / הקדמה:

לאחר שלמדנו במשנה הקודמת, שבראש השנה תוקעים בשופר של יעל, באה משנתנו ללמד, שבתעניות שהיו גוזרים על הציבור מפני עצירת גשמים וצרות אחרות, היו תוקעים בשופר של איל, שהוא כפוף, לרמז שהאדם צריך לכופף ראשו ולבו לקונו, כדי שירחם עליו, ויסיר מעליו את הצרות.

המקור לתקיעת שופר בעצירת גשמים ובצרות אחרות:

נאמר בפסוק: "וכי תבואו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם, והרעותם בחצוצרות", ומכאן שמצוה לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שתבוא על הציבור, או כשיש עצירת גשמים.

ובמשנה (תענית ב, ה-ז) מובא: "הגיע ראש חדש כסליו ולא ירדו גשמים, בית דין גוזרין שלש תעניות על הציבור (שני חמישי שני)... עברו אלו ולא נענו, בית דין גוזרין שלש תעניות אחרות על הציבור... עברו אלו ולא נענו, בית דין גוזרין עליהם עוד שבע, שהן שלש עשרה תעניות על הציבור. הרי אלו (שבע התעניות האחרות) יתרות על הראשונות, שבאלו

מתריעין (מריעים ותוקעים בשופרות בשעת התפילה). עוד מובא (שם ג, ח): "על כל צרה שלא תבא על הציבור, מתריעין עליה", כלומר מתענים ותוקעים בשופרות.

לשון המשנה:

"בתעניות – בשל זכרים כפופין, ופיהן מצופה כסף, ושתי חצוצרות באמצע. שופר מקצר וחצוצרות מאריכות, שמצות היום בחצוצרות".

ביאור המשנה:

בתעניות = בתעניות שהיו גוזרים על הציבור מפני עצירת גשמים, או על שאר צרות.

בשל זכרים כפופין = היו תוקעים במקדש בשני שופרות של זכרים [=אילים] ששופרותיהם כפופים. אבל בשאר המקומות מלבד במקדש היו תוקעים בתעניות בחצוצרות בלבד. ומדוע בתעניות תקעו בשופר כפוף? לרמז שהאדם צריך לכוף ראשו ולבו לקונו, כדי שירחם עליו, ויסיר מעליו את הצרות.

ופיהן מצופה כסף = פיית השופרות [ונכ"ל, לא היו מצפים את מקום הנחת הפה] היתה מצופה כסף (ולא זהב כבשופר של ראש השנה).

ומדוע בתעניות ציפו בכסף ולא בזהב כמו בשופר של ראש השנה? משום שבראש השנה משום כבוד היום טוב ציפוהו זהב, אבל בתעניות – התורה חסה על ממונם של ישראל, ולא רצו לגרום להם להפסד ממון, שהרי השופרות ששימשו במקדש נקנו מכספי הקדש של עם ישראל, ולכן אמרו לצפות את פיית השופר בכסף שמחירו פחות מהזהב.

[סיבה נוספת לכך שצריכות החצוצרות להיות מכסף, נאמר בפסוק המדבר על החצוצרות המיועדות לאסוף את העם: "עשה לך שתי חצוצרות כסף... והיו לך למקרא העדה ולמסע את המחנות".]

ושתי חצוצרות באמצע = במקדש, כשהיו תוקעים בחצוצרות, היו צריכים התוקעים בחצוצרות לעמוד באמצע, ובצדדיהם עמדו שניים שתקעו בשופרות.

שופר מקצר וחצוצרות מאריכות = התוקעים בשופרות קיצרו בתקיעתם, והתוקעים בחצוצרות האריכו בתקיעתם, והיה קול החצוצרות בלבד נשמע אחרי שגמרו בעלי השופרות לתקוע.

שמצות היום בחצוצרות = והטעם מכיון שמצות ועיקר היום הוא בחצוצרות. שנאמר: "וכי תבואו מלחמה בארצכם על הצר הצור אתכם, והרעותם בחצוצרות", ומכאן שמצוה לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שתבוא על הציבור, או כשיש עצירת גשמים.

משנה ה' / הקדמה:

מצוה לתקוע ביום הכיפורים של שנת היובל, כדי להודיע על שחרור העבדים ועל החזרת האחוזות לבעליהן. משנתנו באה ללמד שביום הכיפורים של שנת היובל נוהגים כמו בראש השנה.

המקור בתורה לתקיעת שופר ביום הכיפורים של שנת היובל (ויקרא כה, ח-י): "וספרת לך שבע שבתות שנים שבע שנים שבע פעמים והיו לך ימי שבע שבתות השנים תשע וארבעים שנה: והעברת שופר תרועה בחדש השבעי בעשור לחדש ביום הכיפורים תעבירו שופר בכל ארצכם: וקדשתם את שנת החמשים שנה וקראתם דרור בארץ לכל ישביה יובל הוא תהיה לכם ושבתם איש אל אחזתו ואיש אל משפחתו תשב".

לשון המשנה:

"שווה היובל לראש השנה לתקיעה ולברכות. רבי יהודה אומר, בראש השנה תוקעין בשל זכרים, וביובל בשל יעלים".

ביאור המשנה:

שווה היובל לראש השנה = דין יום הכיפורים של שנת היובל שווה לדין ראש השנה בשני דברים:

לתקיעה = א. בשניהם תוקעים בשופר של יעל פשוט. ולומדים זאת מהפסוק: "והעברת שופר תרועה בחודש השביעי", שכל התרועות של החודש השביעי [ובכלל זה ראש השנה ויום הכפורים שחלים בחודש השביעי הוא חודש תשרי השביעי למנין החודשים מניסן] צריכות להיות שוות, ואפילו שמטרת התקיעות שונה, שבראש השנה תוקעים לתפילה ולזכרון, וביובל תוקעים לסימן שחזרות השדות לבעליהן ומשתחררים העבדים [פירוש נוסף: לתקיעות – למנין התקיעות].

ולברכות = ב. גם ביום הכיפורים של שנת היובל מתפללים בתפילת מוסף מלכויות, זכרונות ושופרות ותוקעים בהם כמו שמתפללים ותוקעים בראש השנה [פירוש נוסף: לברכות – למנין הברכות].

יוצא לפי תנא קמא שבראש השנה (כמובא במשנה ג) וביובל (כמובא במשנה הנוכחית; משנה ה) תוקעים בשופר של יעל פשוט, ובתעניות (כמובא במשנה ד) תוקעים בשופר כפוף.

רבי יהודה אומר, בראש השנה תוקעין בשל זכרים = רבי יהודה חולק על תנא קמא ואומר, שבראש השנה תוקעים בשני שופרות של זכרים [=אילים] ששופרותיהם כפופים (בשונה מתנא קמא במשנה ג שאמר שבראש השנה תוקעים בשופר של יעל פשוט).

ומדוע לדעת רבי יהודה צריך השופר של ראש השנה להיות כפוף? מכיון שביום ראש השנה שהוא יום הדין, על האדם לכוף ראשו ולהתפלל מתוך הכנעה ושברון לב, ולכן מצוותו של שופר שיהיה כפוף [בשונה מתנא קמא במשנה ג שאמר שבראש השנה תוקעים בשופר של יעל פשוט, מכיון שראש השנה הוא יום תפילה, ובשעת התפילה צריך לעמוד זקופים בנשיאת עינים למרום, ומרמזים על כך כשתוקעים בשופר של יעל הפשוט].

וביובל בשל יעלים = וביום הכפורים של שנת היובל, מכיון שהתקיעה היא לסימן של חירות, תוקעים בשופר של יעל שהוא פשוט (כדעת תנא קמא. שלדעת רבי יהודה אין היובל שווה לראש השנה לכל דבריו).

ואין הלכה לא כרבי יהודה ולא כתנא קמא, אלא הלכה היא, שבין בראש השנה ובין ביום הכפורים של שנת היובל, בשניהם תוקעים בשופר של זכר (איל) שהוא כפוף.

[ולא נתפרשה דעת רבי יהודה בתעניות. יש שאומרים שבתעניות כולם מודים שתוקעים בשופר של איל, שהוא כפוף].

[סיבות נוספות נאמרו לכך שבראש השנה תוקעים בשל כפוף: בירושלמי מובא: "תיקנו כפוף לכפוף ופשוט לפשוט". כלומר, תוקעים בשופר כפוף בזמן שהלבבות כפופים, ובשופר פשוט בזמן שהלבבות ישרים ומרווחים. עוד אמרו בירושלמי: "תיקנו מצוי למצוי ושאינו מצוי לשאינו מצוי". כלומר, ראש השנה, שהוא מצוי בכל שנה, תיקנו לתקוע בשופר של איל שהוא מצוי, ואילו ביום הכיפורים של יובל, שאינו מצוי, תיקנו לתקוע בשופר של יעל שאינו מצוי].

משנה ו / הקדמה:

משנתנו מבארת באיזה מקרים השופר פסול לתקיעה.

לשון המשנה:

"שופר שנסדק ודבקו – פסול. דבק שברי שופרות – פסול. ניקב וסתמו, אם מעכב את התקיעה – פסול, ואם לאו – כשר".

ביאור המשנה:

שופר שנסדק ודבקו – פסול = שופר שנהיה בו סדק **לאורב** והדביק את הסדק, השופר פסול לתקיעה. מכיון שזה נחשב כמו שני שופרות. אבל אם השופר נסדק **לרוחב**, אם נשאר ממקום הנחת הפה עד מקום הסדק כדי שיעור תקיעה, השופר כשר, ואם לאו פסול.

וכמה הוא שיעור תקיעה? צריך שיחזיק את השופר בידו ועדיין יראו חלק ממנו משני הצדדים. וחכמים שיערו שזה טפח, כלומר שגודל שופר כשר הוא לא פחות מטפח.

דְּבֵק שְׁבְרֵי שׁוֹפְרוֹת – פְּסוּל = שׁוֹפֵר שֶׁנֶּחֱלַק לְרוֹחֵב לְשֵׁנִים אוֹ לְשִׁלּוּשָׁה חֲלָקִים, וְאִין בְּכָל חֶלֶק כְּדֵי שִׁיעוֹר תְּקִיעָה (טַפַּח)
 וְהָאֵדָם הַדְּבִיק חֲלָקִים אֱלוֹ, הַשׁוֹפֵר פְּסוּל. **אֲמַנְם** אִם בְּאֶחָד הַחֲלָקִים הִיָּה שִׁיעוֹר תְּקִיעָה, הַשׁוֹפֵר כָּשֵׁר.
נִיקֵב וּסְתַמּוּ = אִם נִהְיָה נִקֵּב (=חֹר) בְּשׁוֹפֵר, וּסְתַם אֶת הַנִּקֵּב.
אִם מַעֲכַב אֶת הַתְּקִיעָה – פְּסוּל = אִם בְּגִלְל הַנִּקֵּב אִי אֶפְשֵׁר לְתַקּוֹעַ בְּשׁוֹפֵר – הַשׁוֹפֵר פְּסוּל, מִכִּיּוֹן שְׁמָה שְׁגוּרָם עֲכָשִׁי
 שִׁיָּהִי אֶפְשֵׁר לְתַקּוֹעַ בְּשׁוֹפֵר זֶה הַסְּתִימָה שֶׁשֵׁם בְּנִקֵּב, אֲבָל הַשׁוֹפֵר מִצַּד עֲצָמוֹ אִי אֶפְשֵׁר לְתַקּוֹעַ בוֹ, וְלִכֵּן הוּא פְּסוּל.
וְאִם לֹא – כָּשֵׁר = אֲבָל אִם אֶפְשֵׁר לְתַקּוֹעַ בְּשׁוֹפֵר גַּם עִם הַנִּקֵּב – הַשׁוֹפֵר כָּשֵׁר, שֶׁהִרִי לֹא הַסְּתִימָה גּוֹרֵמֶת שִׁיָּהִי אֶפְשֵׁר
 לְתַקּוֹעַ בוֹ, וְאֶפְיִלּוּ שְׁעַם הַסְּתִימָה קוֹל הַשׁוֹפֵר צִלּוּל יוֹתֵר.
וְצָרִיךְ שִׁיָּהִי שְׁלֹשָׁה תְּנָאִים ב"נִיקֵב וּסְתַמּוּ" כְּדֵי שֶׁהַשׁוֹפֵר יִהְיֶה כָּשֵׁר:
 (א) שֶׁהַסְּתִימָה תִּהְיֶה מִמִּין הַשׁוֹפֵר. (ב) שֶׁרֹב הַשׁוֹפֵר יִישָׂאֵר שְׁלֵם. (ג) שֶׁהַנִּקֵּב לֹא יַעֲכַב אֶת הַתְּקִיעָה. **אֲבָל** אִם חָסַר אֶחָד
 מִג' דְּבָרִים אֱלוֹ – הַשׁוֹפֵר פְּסוּל.

משנה ז / הקדמה:

משנתנו מבארת באיזה מקרים השומע את תקיעת השופר לא יצא ידי חובתו.

לשון המשנה:

"התוקע לתוך הבור או לתוך הדות או לתוך הפיטם, אם קול שופר שמע – יצא, ואם קול הברה שמע – לא יצא. וכן מי שהיה עובר אחורי בית הכנסת, או שהיה ביתו סמוך לבית הכנסת, ושמע קול שופר או קול מגילה, אם כיון לבו – יצא, ואם לאו – לא יצא. אף על פי שזה שמע וזה שמע, זה כיון לבו וזה לא כיון לבו".

ביאור המשנה:

התוקע לתוך הבור = אדם שתקע בשופר לתוך בור [חפירה בקרקע].

או לתוך הדות = או שתקע בתוך מקום שהוא מוקף מחיצות ובנוי על הארץ.

או לתוך הפיטם = או שתקע בתוך כלי גדול שעשוי מחרס.

ומדוע היו תוקעים כך? כאן מדובר בזמן שהגויים לא היו מאפשרים ליהודים לקיים מצוות, והיו מפחדים לתקוע בשופר בגלוי, ולכן היו מתחבאים במקומות אלו ותוקעים.

אם קול שופר שמע – יצא = אם מי שעומד מחוץ לבור שמע את קול השופר ממש, יצא ידי חובה.

ואם קול הברה שמע – לא יצא = אבל אם שמע הברה, כלומר את ההד של התקיעה, לא יצא ידי חובה.

אמנם אלו שעומדים בתוך הבור יוצאים ידי חובה כדי ודאי ששמעו קול שופר ממש ולא קול הברה.

וכן מי שהיה עובר אחורי בית הכנסת = מי שעבר מאחורי בית כנסת.

או שהיה ביתו סמוך לבית הכנסת = או שהיה בביתו שסמוך לבית הכנסת.

ושמע קול שופר או קול מגילה = ושמע - כשעבר מאחורי בית הכנסת או כשהיה בביתו - תקיעת שופר או קריאת מגילה.

אם כיון לבו – יצא = אם התכוון לצאת ידי חובה בשמיעה זו – יצא ידי חובה.

ואם לאו – לא יצא = אבל אם לא התכוון לצאת ידי חובה בשמיעה – לא יצא ידי חובה.

ואפילו שהבעל תוקע או הבעל קורא לא התכוון להוציא **אותו** ידי חובה, שהרי לא ראה אותו ולא יודע עליו בכלל, בכל זאת מכיון שהוא שליח ציבור, הוא מכוון להוציא את כל השומעים ידי חובה, ולכן כל מי שהתכוון לצאת – יוצא ידי חובה.

אבל מי שתוקע בבית להוציא אדם יחיד ידי חובה ולא בבית הכנסת, במקרה כזה צריך שגם התוקע יתכוון להוציא וגם השומע יתכוון לצאת.

אף על פי שזה שמע וזה שמע = המשנה רוצה לומר: למה אחד יוצא ידי חובה ואחד לא יוצא, הרי שניהם שמעו?

זה כיון לבו וזה לא כיון לבו = אלא מבארת המשנה, שזה לא קשור לשמיעה אלא לכוונה, שמי שמכוון לבו – יוצא, ומי שלא מכוון לבו – לא יוצא, מכיון ש'מצוות צריכות כוונה'.

משנה ח / הקדמה:

כהמשך לסוף המשנה הקודמת שהכל תלוי בכוונת הלב של האדם, מובא במשנתנו מדרש אגדה, הבא ללמד שהכל הולך אחר כוונת הלב.

לשון המשנה:

"וְהָיָה כְּאִשֶּׁר יָרִים מִשֶּׁה יְדוֹ וְגַבְרֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות יז, יא). וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה? אלא לומר לך כל זמן שהיו ישראל מסתכלים כלפי מעלה, ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים – היו מתגברים, ואם לאו – היו נופלין. כיוצא בדבר אתה אומר (במדבר כא, ח): "עֲשֵׂה לְךָ שָׂרָף וְשִׂים אֹתוֹ עַל נֶס וְהָיָה כָּל הַנְּשׂוּף וְרָאָה אֹתוֹ וְחָי". וכי נחש ממית או נחש מחיה? אלא בזמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה, ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים – היו מתרפאים, ואם לאו – היו נימוקים. חרש שוטה וקטן – אין מוציאין את הרבים ידי חובתן. זה הכלל: כל שאינו מחויב בדבר – אינו מוציא את הרבים ידי חובתן".

ביאור המשנה:

וְהָיָה כְּאִשֶּׁר יָרִים מִשֶּׁה יְדוֹ וְגַבְרֵי יִשְׂרָאֵל = פסוק זה נאמר במלחמת עמלק עם ישראל בסוף פרשת בשלח. וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה = שואלת המשנה: האם ידיו של משה היו נלחמות בעמלק או שוברות את הכח של ישראל במלחמה מול עמלק?

אלא לומר לך כל זמן שהיו ישראל מסתכלים כלפי מעלה, ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים – היו מתגברים, ואם לאו – היו נופלין = אלא בא הפסוק ללמד, שכל זמן שמשה הרים את ידיו ועל ידי כך היו ישראל מסתכלים אל הקב"ה, ומשעבדים את לבם לפניו – היו מנצחים, אבל אם לא היו ידיו של משה מורמות כלפי מעלה, ולא היו ישראל משעבדים את לבם – היו נופלים במלחמה.

[זו הסיבה שבמלחמת עמלק עמד משה על הגבעה, כדי שכל ישראל יראו אותו, וכאשר ראו ישראל שהוא מרים את ידיו, הסתכלו גם הם כלפי מעלה ושיעבדו את לבם לה].

כיוצא בדבר אתה אומר: עֲשֵׂה לְךָ שָׂרָף וְשִׂים אֹתוֹ עַל נֶס וְהָיָה כָּל הַנְּשׂוּף וְרָאָה אֹתוֹ וְחָי = דוגמא נוספת לכוונת הלב מצאנו בפרשת חוקת, שעם ישראל התרעמו על משה על שהוציא אותם למקום שאין בו לחם ומים, והקב"ה שלח נחש שהמית אותם עם הארס שלו, ומשה עשה דמות של נחש וכל מי שראה אותו היה מתרפא.

וכי נחש ממית או נחש מחיה = וגם כאן נשאלת השאלה: האם הנחש שעשה משה הוא זה שהיה ממית את מי שלא ראה אותו או היה מחיה את מי שכן היה רואה אותו?

אלא בזמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה, ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים – היו מתרפאים, ואם לאו – היו נימוקים = אלא באה התורה ללמדנו, שאם ישראל היו מסתכלים כלפי מעלה, אל הקב"ה, ומשעבדים את לבם לפניו – היו מתרפאים, ואם לאו – היו נימוקים (=מתים מארס הנחש). נמצינו למדים, שהכל תלוי בכוונת הלב.

כעת חוזרת המשנה ללמד בעניין הוצאת אחרים ידי חובתם בתקיעת שופר:

חרש שוטה וקטן – אין מוציאין את הרבים ידי חובתן = חש"ו לא יכולים להוציא אחרים ידי חובתם בתקיעת שופר, מכיון שהם עצמם אינם חייבים בכך.

חרש = מי שלא שומע ולא מדבר [כשהחרש מתחיל לשמוע זה נקרא בחז"ל 'נְתַפְקָח'].

שוטה = מאבד מה שנותנים לו או קורע בגדיו [כשחוזר השוטה להיות בן דעת זה נקרא בחז"ל 'נְשִׁתְפָּה'].

קטן = פחות מגיל שלוש עשרה ויום אחד [כשנהיה הקטן בן שלוש עשרה ויום אחד זה נקרא בחז"ל 'הַגְּדִיל'].

זה הכלל: כל שאינו מחויב בדבר – אינו מוציא את הרבים ידי חובתן = המשנה מביאה כלל: מי שמצד עצמו לא מחויב בדבר מסוים, הוא לא יכול להוציא אחרים ידי חובה באותו דבר [כמו במקרה של המשנה שלנו].
אבל מי שמצד עצמו מחויב, אפילו שכבר יצא ידי חובה, יכול להוציא את האחרים ידי חובה. לדוגמא, מי שעשה קידוש לעצמו ויצא ידי חובת קידוש, יכול לעשות לאדם אחר קידוש ולהוציאו ידי חובה, מכיון ש'כל ישראל ערבים זה לזה'. אבל בברכות הנהנין אי אפשר להוציא את השני ידי חובה. לדוגמא, ראובן לא יכול לברך 'שהכל נהיה בדברו' ושמעון ישתה, מכיון שזה חיוב על האדם שרוצה לשתות, ואדם אחר לא יכול לברך במקומו והוא ישתה. ולכן מי שיצא כבר, כלומר מי שבירך, לא יכול להוציא אחר ידי חובה.

פרק ד / הקדמה:

פרק רביעי במסכת ראש השנה, הנקרא "יום טוב" עוסק בתחילתו בדין תקיעת שופר בראש השנה שחל בשבת, ובתקנה שתיקן רבן יוחנן בן זכאי אחר החורבן בענין זה. אגב כך הובאו תקנו נוספות שתיקן רבן יוחנן בן זכאי. בהמשך עוסק הפרק בדיני התפילות והברכות של ראש השנה, באמירת 'מלכויות זכרונות ושופרות', בסדר התקיעות, ובעוד עניינים שונים.

משנה א / הקדמה:

משנה זו עוסקת בדין תקיעת שופר בראש השנה שחל בשבת, ומפרשת את חילוקי הדינים שיש בזה בין המקדש למדינה, ובין קודם החורבן לאחרי.

לשון המשנה:

"יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת – במקדש היו תוקעים, אבל לא במדינה. משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי, שיהו תוקעין בכל מקום שיש בו בית דין. אמר רבי אלעזר, לא התקין רבן יוחנן בן זכאי אלא ביבנה בלבד. אמרו לו, אחד יבנה ואחד כל מקום שיש בו בית דין".

ביאור המשנה:

יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת – במקדש היו תוקעים, אבל לא במדינה = אם יום טוב של ראש השנה חל להיות בשבת, היו תוקעים בשופר רק במקדש [=בית המקדש. הרמב"ם מפרש, שמקדש פירושו, ירושלים כולה], אבל לא במדינה [ירושלים] ולא בגבולין [=כל ארץ ישראל מחוץ לירושלים].

והטעם: תקיעת שופר היא חכמה ואינה מלאכה. כלומר, לתקוע בשופר זה לא מלאכה שאסורה בשבת, אלא זה חכמה; "ידע" שיש לאדם כיצד לנשוף נכון ולגרום לשופר שיוציא את הקול הראוי, גם מהבחינה ההלכתית.

ומכיון שבפסוק נאמר "כל מלאכת עבודה לא תעשו", ושופר אינו מלאכה, לכן **מדין תורה** תקיעת שופר מותרת בשבת. אך **חכמים גזרו** שיהיה אסור לתקוע בשופר בשבת, משום שחששו שמכיון שכולם חייבים לשמוע קול שופר אבל לא כולם יודעים איך לתקוע בשופר, לכן יכול להיות שיבוא אדם ויקח את השופר בידו, וילך עמו לאדם שבקי כדי שילמד אותו איך תוקעים, ונמצא שהוא עובר על איסור תורה של טלטול ארבע אמות ברשות הרבים, לכן אמרו חכמים שבשבת אסור לתקוע בשופר.

ומכיון ש"אין שבות דרבנן במקדש". כלומר, כל האיסורים שהם גזירת חכמים ולא מדין תורה – אינם נוהגים במקדש. ומדוע? משום שאין חשש של שכחה במקדש. וזה מכיון ש"הכהנים זריזים [=זהירים] הם", ואינם באים לידי שכחה, ולא מפחדים שמא הם יטלטלו את השופר בשבת, לכן רק במקדש היו תוקעים אבל לא בירושלים ובשאר ארץ ישראל.

משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי, שיהו תוקעין בכל מקום שיש בו בית דין = אחרי חורבן בית המקדש תיקן רבן יוחנן בן זכאי שיהיה מותר לתקוע ביום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת, בכל מקום שיש בו בית דין של 23 דיינים.

ואפילו אם הבית דין לא קבוע באותו מקום אלא במקרה הם נמצאים שם, גם כן יהיה מותר לתקוע באותו מקום בשופר בשבת. ומדוע? מכיון שבית הדין יזהיר את אנשי אותו מקום שלא לטלטל את השופר ברשות הרבים בשבת. [וכלשון הרמב"ם: "מפני שבית דין זריזין הן ולא יבואו התוקעין להעביר השופר בפניהם ברשות הרבים, שבית דין מזהירין את העם ומודיעין אותן"].

אמר רבי אלעזר, לא התקין רבן יוחנן בן זכאי אלא ביבנה בלבד = רבי אלעזר אמר, שמה שרבן יוחנן בן זכאי תיקן זה רק בעיר יבנה; שבה היה מותר לתקוע בשופר בשבת, משום שלאחר החורבן ישבה סנהדרין גדולה [=בית דין של 71 דיינים] ביבנה בימיו של רבן יוחנן בן זכאי, ולא רק ביבנה היה מותר לתקוע, אלא בכל מקום שהסנהדרין גלתה אליו. אבל במקום שיש בית דין של 23 דיינים אי אפשר לתקוע בשבת.

אמרו לו, אחד יבנה ואחד כל מקום שיש בו בית דין = אמרו חכמים לרבי אלעזר, בין יבנה ובין כל מקום אחר שיש בו בית דין קבוע כמו ביבנה ואפילו אם יש בו רק 23 דיינים, יהיה מותר לתקוע בו בשופר בשבת. **ההבדל ביניהם הוא**, אם זה בית דין שנמצא במקרה באותו מקום: לפי תנא קמא, כל מקום שיש בו בית דין של 23 דיינים ואפילו באקראי, מותר לתקוע בו בשופר בשבת. ולדעת חכמים, אם בית דין נמצא באקראי באותו מקום אי אפשר לתקוע באותו מקום בשבת, אלא צריך בית דין קבוע, ואפילו אם הוא של 23 דיינים. והלכה כחכמים. [ואף במקום שיש בו בית דין קבוע, אין תוקעים בשבת אלא בפני בית דין בלבד, אבל חוץ לבית דין אין תוקעים בשבת, וכמבואר במשנה ב].

משנה ב / הקדמה:

משנתנו דנה בירונות שהיו לירושלים, בזמן שבית המקדש היה קיים, על יבנה לאחר חורבן הבית, בענין תקיעת שופר בראש השנה שחל להיות בשבת.

לשון המשנה:

"ועוד זאת היתה ירושלים יתירה על יבנה, שכל עיר שהיא רואה ושומעת וקרובה ויכולה לבא – תוקעין. וביבנה לא היו תוקעין, אלא בבית דין בלבד".

ביאור המשנה:

ועוד זאת היתה ירושלים יתירה על יבנה = עוד יתרון היה לירושלים בעודה בבנינה על יבנה שלאחר החורבן, לגבי תקיעת שופר בראש השנה שחל בשבת.

מלשון המשנה "ועוד זאת" משמע, שיש עוד יתרון לירושלים על יבנה שלא נכתב במשנה. ומהו? – בירושלים היו תוקעים בכל העיר, בין בפני בית דין ובין שלא בפני בית דין, כל זמן שבית דין היו יושבים במקדש, שבית דין היו יושבים עד ששה שעות ביום. אבל ביבנה לא היו תוקעים בכל העיר, אלא בפני בית דין.

משנתנו באה ללמד על יתרון נוסף; שגם בערים הסמוכות לירושלים היו תוקעים בשופר בשבת, אלא שאותן ערים היו צריכות ארבעה תנאים, והם:

שכל עיר שהיא רואה = א. כל עיר שהיא רואה את ירושלים, להוציא [=חוץ מ...] עיר שנמצאת בעמק [=מקום נמוך], שאף על פי שהיא קרובה לירושלים – אינה רואה אותה.

ושומעת = ב. ואותה עיר שומעת את קול השופר שתוקעים בירושלים, להוציא עיר שיושבת בראש ההר, שהיא רואה את ירושלים אבל אינה שומעת.

וקרובה = ג. עיר שנמצאת בתחומה של ירושלים [בתוך 2000 אמה]. אבל אם היא מחוץ לתחום – לא תוקעים בה.

ויכולה לבא = ד. שאנשי אותה העיר יכולים לבוא לירושלים ברגל, שאין נהר מפסיק ביניהם.

תוקעין = כל עיר שיש בה ארבעת תנאים אלו יכולה לתקוע בשופר בראש השנה שחל בשבת כמו בירושלים, ואפילו שהיא מחוץ לירושלים.

וביבנה לא היו תוקעין, אלא בבית דין בלבד = אבל ביבנה לא היו תוקעים אלא בפני בית דין בלבד [כמבואר לעיל], וכל שכן שלא היו תוקעים בעיר שהיא מחוץ ליבנה.

משנה ג / הקדמה:

משנה זו נשנתה כולה במסכת סוכה (פרק ג משנה יב), והובאה כאן אגב המשנה הקודמת, כדי להשמיענו שאר תקנותיו של רבן יוחנן בן זכאי.

לשון המשנה:

"בראשונה היה הלולב ניטל במקדש שבעה, ובמדינה יום אחד. משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי, שיהא לולב ניטל במדינה שבעה זכר למקדש, ושיהא יום הנף כולו אסור".

ביאור המשנה:

בראשונה היה הלולב ניטל במקדש שבעה = בזמן שבית המקדש היה קיים, היו נוטלים לולב [הכוונה לארבעת המינים, ונקראו ארבעת המינים בשם 'לולב' מכיון שהוא הגבוה מכולם] בכל שבעת ימי הסוכות, שנאמר: "ושמחתם לפני ה' אלוקיכם שבעת ימים". ודרשו: "לפני ה' אלוקיכם" – זה במקדש.

ובמדינה יום אחד = אבל מחוץ למקדש [ולפי הרמב"ם מחוץ לירושלים] היו נוטלים לולב רק ביום טוב הראשון של החג, שנאמר: "ולקחתם לכם ביום הראשון", שרק ביום הראשון נוטלים לולב.

[אמנם, לענין דחיית שבת היו המקדש והמדינה שווים; שאם חל יום טוב הראשון בשבת, היתה נטילת הלולב דוחה שבת אפילו במדינה, אבל אם חל יום טוב ראשון בשאר ימות השבוע, לא היו נוטלים לולב בשבת, ואפילו במקדש].

משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי, שיהא לולב ניטל במדינה שבעה זכר למקדש = אחרי החורבן תיקן רבן יוחנן בן זכאי, שגם מחוץ למקדש יטלו לולב שבעה ימים זכר למקדש, שנאמר: "ציון היא, דורש אין לה", ומכך שכתוב 'דורש אין לה' משמע, שצריך לדרוש את ציון ולעשות לה זיכרון.

[אמנם, בשבת אסרו חכמים ליטול את הלולב ואפילו ביום הראשון, גזירה שמא יעבירונו ארבע אמות ברשות הרבים].

ושיהא יום הנף כולו אסור = בזמן שבית המקדש היה קיים היו יכולים לאכול מן התבואה החדשה מיד לאחר שהקריבו את העומר ביום ט"ז ניסן, שהרי נאמר: "ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה, עד הביאכם את קרבן אלוקיכם", ומשמע שמיד אחר הקרבת העומר אפשר לאכול מהתבואה החדשה.

בא רבן יוחנן בן זכאי ותיקן, שיום הנפת העומר, יהיה אסור כולו באכילת התבואה החדשה. ומדוע תיקן זאת? חשש רבן יוחנן בן זכאי שאם יורגלו האנשים לאכול מן ה'חדש' בט"ז בניסן בבוקר, ימשיכו לעשות כך גם אחרי שיבנה המקדש, כי יאמרו: 'גם בשנה שעברה אכלנו מהתבואה החדשה בבוקר', ולא ידעו שכשבית המקדש קיים צריך להמתין עד הקרבת העומר ורק אחר כך לאכול מהתבואה החדשה.

וכדי שלא יבואו לתקלה זו תיקן רבן יוחנן בן זכאי בזמן החורבן שכל יום ט"ז בניסן כולו יהיה אסור באכילת תבואה חדשה.

משנה ד / הקדמה:

משנתנו ממשיכה בתקנות רבן יוחנן בן זכאי, ומדובר בה בענין קידוש החודש.

לשון המשנה:

"בראשונה היו מקבלין עדות החודש כל היום. פעם אחת נשתהו העדים מלבוא, ונתקלקלו הלויים בשיר. התקינו שלא יהו מקבלין אלא עד המנחה. ואם באו עדים מן המנחה ולמעלה – נוהגין אותו היום קודש ולמחר קודש. משחרב בית המקדש, התקין רבן יוחנן בן זכאי, שיהו מקבלין עדות החודש כל היום. אמר רבי יהושע בן קרחה, ועוד זאת התקין רבן יוחנן בן זכאי, שאפילו ראש בית דין בכל מקום, שלא יהו העדים הולכין אלא למקום הוועד".

ביאור המשנה:

בראשונה היו מקבלין עדות החודש כל היום = בתחילה, לפני שחרב ביהמ"ק, היו בית דין מקבלים את העדים שראו את הלבנה בחידושה, במשך כל יום ה-30 של החודש (יום ה-30 של החודש שעבר הוא א' לחודש הבא. לדוגמא, א' תשרי הוא היום ה-30 של חודש אלול), והיו מקדשים על פי עדותם את יום ה-30 ועושים אותו ראש חודש, ואפילו אם העדים באו סמוך לשקיעה.

לפי רוב המפרשים במשנתנו מדובר ביום ה-30 של חודש אלול, שהוא א' תשרי, שזה היום הראשון של ראש השנה, שבית דין היו מקבלים את עדותם ועושים אותו ראש חודש תשרי וראש השנה.

ומכיון שהיו מצפים כל יום ה-30 להגעת העדים, היו נוהגים מ-כט' אלול בערב קדושת חג מספיק, מחשש שמא יבואו עדים מחר ויקדשו בית דין את יום ה-30 ויעשו אותו ראש חודש וראש השנה, ונמצא שכט' אלול הוא ליל ראש השנה. ואם באמת לבסוף באו עדים ביום ה-30 לפני המנחה היו בית דין מקדשים את החודש, ונמצא שטוב עשו שנהגו ביום ה-30 קדושת ראש השנה, שהרי כשבאים העדים מתברר שזה באמת ראש חודש וראש השנה (ובמקרה זה לא היה נוהג ראש השנה אלא יום אחד).

בדרך כלל, העדים היו באים לפני זמן הקרבת קורבן תמיד של בין הערביים.

פעם אחת נשתהו העדים מלבוא, ונתקלקלו הלויים בשיר = בכל יום בזמן הקרבת קורבן התמיד של שחר ושל בין הערביים (=הזמן שמחצות היום, שאז השמש מתחילה לנטות כלפי מערב [ולכן נקרא 'בין הערביים'], ועד סוף היום), היו הלויים אומרים 'שיר של יום', והיה שיר מיוחד לראש השנה.

כל זמן שלא באו העדים היו אומרים ביום ה-30 בבוקר של חודש אלול שיר של חול, מכיון שלא ידעו אם יבואו עדים ואם היום יתקדש ויהיה ראש חודש וראש השנה או לא.

ואם באו עדים ובית דין קידש את יום ה-30 על פי עדותם ועשו אותו ראש חודש וראש השנה, אז בשעת הקרבת התמיד היו הלויים אומרים שיר של ראש השנה.

פעם אחת נשתהו [=התעכבו] העדים מלבוא ביום ה-30 של חודש אלול, ובגלל זה קרתה תקלה בשיר שהיו הלויים רגילים לומר בהקרבת קורבן התמיד של בין הערביים, מכיון שלא ידעו אם העדים יגיעו ויום ה-30 יהיה ראש השנה ויהיו צריכים לשיר את השיר הראוי לראש השנה, או שהעדים לא יגיעו, וחודש אלול יהיה מעובר, ויום ה-30 הוא יום חול וצריך לומר שיר של יום חול.

הגיעה שעת הקרבן קורבן התמיד של בין הערביים, ולא ידעו הלויים איזה שיר לומר, האם שיר של ראש השנה או שיר של יום חול, ולכן לא אמרו שיר של חג אלא שיר של חול (ויש אומרים שלא אמרו שיר בכלל).

התקינו שלא יהו מקבלין אלא עד המנחה = מאז תיקנו בית דין שיקבלו את עדי החודש רק עד זמן הקרבת התמיד של בין הערביים, ואז לא יהיה מצב שיקריבו קורבן של בין הערביים ושירו שיר של חול ואחרי ההקרבה יבואו עדים ויצטרכו בית דין לקדש את החודש ונמצא ששרו שיר של חול במקום שיר של חג.

ואם באו עדים מן המנחה ולמעלה = ואם קרה והעדים הגיעו ביום ה-30 אחרי שהקריבו את קורבן התמיד של בין הערביים, לא היו מקבלים אותם, אלא היו מעברים את חודש אלול, וקובעים את ראש השנה למחרת, ביום ה-31 לחודש אלול, שהוא א' תשרי, ויום ה-30 הוא יום חול.

נוהגין אותו היום קודש ולמחר קודש = ואפילו שיום ה-30 הוא יום חול – כי ראש השנה יחול רק למחרת ביום ה-31 לחודש אלול, בכל זאת היו ממשיכים (ממשיכים, כי נהגו קדושת חג מספק כבר מכט' אלול בערב, וכנ"ל) לנהוג ביום ה-30 קדושת חג. ומדוע?

מכיון שחששו שמא בשנה הבאה יזלזלו האנשים בראש השנה – שחל בדרך כלל ביום ה-30 לחודש אלול – ויאמרו: 'הרי בשנה שעברה נהגנו קדושה בבוקר יום ה-30, ולאחר מכן התברר שהוא היה יום חול רגיל, אז גם עכשיו ננהג בו (ביום ה-30) כאילו הוא יום חול', בזמן שעכשיו הוא ראש השנה, ונמצא שיכולים להגיע למצב של עשיית מלאכה בראש השנה, לכן, תיקנו שגם ביום ה-30 ממשיכים לנהוג קדושה, וזה מה שנאמר: "נוהגין אותו היום קודש" – אותו היום זה יום ה-30.

אמנם, אף על פי שנהגו קדושה ביום ה-30, בהקרבנות התמיד של בין הערביים היו אומרים שיר של יום חול ולא שיר של ראש השנה. ועיקר קדושת החג לעניין תקיעת שופר, קרבנות היום ושיר של יום טוב היו נוהגים ביום ה-31, וזה מה שנאמר: "ולמחר קודש" – למחר זה יום ה-31.

משחרב בית המקדש, התקין רבן יוחנן בן זכאי, שיהו מקבלין עדות החודש כל היום = אחרי החורבן תיקן ריב"ז שאפשר לקבל את העדים הבאים להעיד על ראיית הלבנה כל היום, מכיון שכבר אין חשש שיקלקלו הלויים בשיר, כי אין קורבן תמיד.

ומכיון שבמשנתו מדובר על יום ה-30 של חודש אלול (כנ"ל), לכן היו בית דין מקבליים את עדותם ואפילו שבאו סמוך לשקיעה, והיו מקדשים את היום ה-30 ועושים אותו ראש השנה.

[בגמרא (ביצה ד:): מובא, שריב"ז מודה שאם באו עדים מן המנחה ולמעלה נוהגים אותו היום קודש ולמחר קודש, ואם באו עדים מן המנחה ולמעלה ביום ה-30 לחודש אלול, היו חוגגים שני ימים של ראש השנה; גם ביום ה-30 לחודש אלול שהוא א' תשרי וגם ביום ה-31 לחודש אלול שהוא ב' תשרי. ומכאן נשאר הנהוג הקבוע, שחוגגים גם בימינו שני ימים של ראש השנה, בא' בתשרי וב-ב' בתשרי, ושני הימים נחשבים כיום אחד ארוך ("יומא אריכתא") וקדושה אחת להם].

אמר רבי יהושע בן קרחה, ועוד זאת התקין רבן יוחנן בן זכאי, שאפילו ראש בית דין בכל מקום, שלא יהו העדים הולכין אלא למקום הוועד = רבי יהושע בן קרחה אמר שיש עוד תקנה של ריב"ז בעניין קידוש החודש והיא, שאפילו אם ראש בית הדין הלך למקום כלשהו, לא מטריחים את העדים ללכת למקום שהוא נמצא, אלא יכולים הם ללכת למקום הוועד (=מקום מושב בית הדין), והם יקבלו את עדותם ויקדשו את החודש, ואפילו שיעקר מצות קידוש החודש תלויה בראש בית הדין [כמו שלמדנו בפרק ב משנה ז שראש בית הדין צריך לומר 'מקודש'].

[יש שרוצים לדייק מהמילים "בכל מקום", שאפילו אם ראש בית הדין נמצא במקום קרוב, גם כן אין חיוב לעדים ללכת למקום בו הוא נמצא].

משנה ה / הקדמה:

משנתנו דנה בתפילת מוסף של ראש השנה, הכוללת את הברכות של מלכויות, זכרונות ושופרות, שתוקעים עליהן, ונתייחדה תפילת מוסף שיש בה – בתוספת מלכויות זכרונות ושופרות – תשע ברכות ולא שבע כמו בשבת ובימים טובים.

משנתנו באה ללמד, שמלכויות אינן ברכה בפני עצמה, אלא כוללים אותן בברכה אחרת, ונחלקו בזה רבי יוחנן בן נורי ורבי עקיבא.

[מלכויות הם פסוקים מן התנ"ך בהם נאמר שה' הוא מלך על כל הארץ. זכרונות הם פסוקים מהתנ"ך שבהם נאמר שה' זוכר את הכל. שופרות הם פסוקים מהתנ"ך שנזכר בהם השופר].

לשון המשנה:

"סדר ברכות: אומר אבות וגבורות וקדושת השם, וכולל מלכיות עמהן, ואינו תוקע. קדושת היום, ותוקע. זכרונות, ותוקע. שופרות, ותוקע. ואומר עבודה והודאה וברכת כהנים, דברי רבי יוחנן בן נורי. אמר לו רבי עקיבא, אם אינו תוקע למלכיות, למה הוא מזכיר? אלא אומר אבות וגבורות וקדושת השם, וכולל מלכיות עם קדושת היום, ותוקע. זכרונות, ותוקע. שופרות, ותוקע. ואומר עבודה והודאה וברכת כהנים".

ביאור המשנה:

סדר ברכות = המשנה מבארת כיצד הוא סדר הברכות של תפילת מוסף של ראש השנה שבה תוקעים בשופר.

אומר אבות = הברכה הראשונה היא ברכת 'אבות' [ונקראה כך משום שמזכירים בה את האבות אברהם יצחק ויעקב].

וגבורות = הברכה השנייה היא 'גבורות' [ונקראה כך משום שפותחת במילים 'אתה גיבור'].

וקדושת השם = הברכה השלישית היא ברכת 'קדושת השם' [ונקראה כך משום שפותחת ומסתיימת ב'אתה קדוש... המלך הקדוש'].

וכולל מלכיות עמהן = כלומר, שאת ברכת 'קדושת השם' אינו חותם ב'המלך הקדוש', אלא אומר את פסוקי המלכיות בתוך ברכת 'קדושת השם' ורק אחר כך חותם 'המלך הקדוש'.

ואינו תוקע = ובחתימת הברכה השלישית אינו תוקע בשופר, משום שאין תוקעים אלא על שלש הברכות האמצעיות ולא בשלושת הברכות הראשונות.

קדושת היום, ותוקע = 'קדושת היום' היא ברכת 'אתה בחרתנו' [ונקראה כך משום שבה מזכירים את קדושת היום טוב ואומרים 'עלה ויבוא'], ובסיומה – תוקע בשופר. ברכה רביעית.

זכרונות, ותוקע = בסיום פסוקי הזכרונות תוקע בשופר. ברכה חמישית.

שופרות, ותוקע = בסיום פסוקי השופרות תוקע בשופר. ברכה ששית.

אלו הן שלושת הברכות האמצעיות.

ואומר עבודה = לאחר שלושת הברכות האמצעיות אומרת ברכת 'רצה' [ונקראה 'עבודה' משום שבה מזכירים את עבודת הכהנים בבית המקדש; "והשב העבודה לדביר ביתך"]. ברכה שביעית.

והודאה = לאחר 'רצה' אומר ברכת 'מודים'. ברכה שמינית.

וברכת כהנים = לאחר 'מודים' אומרים 'ברכת כהנים' והברכה שאחריה שהיא 'שים שלום'. ברכה תשיעית.

דברי רבי יוחנן בן נורי = אלו הם דברי רבי יוחנן בן נורי הסובר שאת מלכיות כוללים עם ברכת 'קדושת השם', מכיון שהוא סובר שקדושה ומלכות הן עניין אחד.

אמר לו רבי עקיבא, אם אינו תוקע למלכיות, למה הוא מזכיר = אמר רבי עקיבא לרבי יוחנן, אם לא תוקעים בשופר בסיום פסוקי המלכיות, אם כן למה מזכירים אותם בתפילת שמונה עשרה? ואם הוסיפו אותם ודאי שצריך לתקוע עליהם! מחמת כך מחלק רבי עקיבא את סדר הברכות בצורה שונה:

אלא אומר אבות וגבורות וקדושת השם = אומר אבות, גבורות וקדושת השם, וחותם 'המלך הקדוש'.

וכולל מלכיות עם קדושת היום, ותוקע = ואת מלכיות כולל עם ברכת 'קדושת היום' וחותם ולאחר החתימה – תוקע בשופר. שסובר רבי עקיבא, שצריך לתקוע על מלכיות כמו שתוקעים על זכרונות ושופרות.

זכרונות, ותוקע. שופרות, ותוקע. ואומר עבודה והודאה וברכת כהנים = לאחר מכן אומר זכרונות ותוקע. שופרות ותוקע. ומסיים בשלושת הברכות האחרונות; עבודה ('רצה'), הודאה ('מודים') וברכת כהנים ('שים שלום'). והלכה כרבי עקיבא.

משנה ו / הקדמה:

משנה זו מבארת שבמלכיות, זכרונות ושופרות יש לומר לכל הפחות עשרה פסוקים.

לשון המשנה:

"אין פוחתין מעשר מלכיות, מעשרה זכרונות, מעשרה שופרות. רבי יוחנן בן נורי אומר, אם אמר שלש שלש מכולן – יצא. אין מזכירין זכרון מלכות ושופר של פורענות. מתחיל בתורה ומשלים בנביא. רבי יוסי אומר, אם השלים בתורה – יצא".

ביאור המשנה:

אין פוחתין מעשר מלכיות, מעשרה זכרונות מעשרה שופרות = לא אומרים פחות מעשרה פסוקים בפסוקי המלכויות זכרונות ושופרות. ומדוע דווקא עשרה פסוקים? מספר טעמים לכך:

א. כנגד עשרה היזורים שבמזמור "הללויה הללו א-ל בקדשו", שבו נאמר גם "הללוהו בתקע שופר".

ב. כנגד עשרת הדברות, שנאמר בהם: "ויהי קול השופר הולך וחזק מאד".

ג. כנגד עשרה מאמרות שבהם נברא העולם, שהעולם נברא בראש השנה.

רבי יוחנן בן נורי אומר, אם אמר שלש שלש מכולן – יצא = רבי יוחנן בן נורי אומר, שאם אמר שלשה פסוקים ממלכויות, שלשה מזכרונות ושלשה משופרות, יצא ידי חובה בדיעבד.

ומדוע דווקא שלשה פסוקים? שתי סיבות לכך: **א.** כנגד תורה נביאים כתובים. **ב.** כנגד כהנים לויים ישראלים.

[יש מבארים, שגם רבי יוחנן בן נורי מודה שלכתחילה אין פוחתין מעשרה פסוקים, אלא שהוא סובר שבדיעבד אם אמר שלשה פסוקים יצא ידי חובה, ותנא קמא סובר שאם אמר שלשה פסוקים לא יוצא ידי חובה גם בדיעבד].

אין מזכירין זכרון מלכות ושופר של פורענות = לא מזכירים פסוקי 'זכרון' (זכרונות) 'מלכות' (מלכויות) 'ושופר' (שופרות)

של עניני פורענות [מדוע נכתב קודם 'זכרון' ולא 'מלכות'? משום שלשון נופל על לשון: "אין מזכירים זכרון"].

כגון, בזכרונות: "ויזכור כי בשר המה", שכן במזמור זה מוכיח המשורר את עם ישראל על כך שניסו את הקב"ה והמרו את רצונו.

במלכויות: "אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם".

בשופרות: "תקעו שופר בגבעה", בפסוק זה מזהיר הנביא את ישראל מפני החרב הבאה עליהם, כעונש על מעשיהם הרעים.

[וזכרון של יחיד, כלומר פסוק שנאמר לגבי אדם אחד, אפילו אם הם לטובה (כגון הפסוק: "זכרני ה' ברצון עמך", שנאמר על דוד המלך ע"ה, שזו תפילה שהתפלל על עצמו שה' יזכור אותו כשהיה מרוצה לעמו ישראל) לא מזכירים אותו. **וכך הלכה.**]

מתחיל בתורה ומשלים בנביא = בכל אחת מברכות מלכויות זכרונות ושופרות אומר קודם שלשה פסוקים מהתורה, שלשה פסוקים מהכתובים, "ומשלים בנביא"; אומר ארבעה פסוקים מהנביא, סך הכל עשרה פסוקים כדברי תנא קמא שבמשנתנו.

[מדוע מקדימה המשנה את פסוקי הכתובים לפסוקי הנביאים, הרי בכל מקום מצאנו שספרי הנביאים נמנים לפני ספרי הכתובים, כמאמר חכמים (מגילה לא.): "כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים"?! ומתרצים שמכיון שכתובתו של ספר התהלים קדמה לכתובתם של ספרי הנביאים, ואנו אומרים בתפילה את פסוקי הכתובים מספר תהלים, ואת פסוקי הנביאים מישעיה, ירמיה וזכריה, ודוד המלך ע"ה קדם לנביאים אלו, לכן יש להקדים את אמירת פסוקי הכתובים].

רבי יוסי אומר אם השלים בתורה – יצא = רבי יוסי אומר שאם אמר פסוק אחרון מהתורה יצא ידי חובה. בגמרא מבואר, שרבי יוסי אומר: "המשלים בתורה הרי זה משובח", כלומר שלכתחילה צריך להשלים בפסוק מהתורה.

וכך יהיה סדר הפסוקים: שלשה מהתורה, שלשה מהכתובים, שלשה מהנביאים ופסוק אחרון מהתורה. ואם אמר פסוק אחרון מהנביאים, יצא בדיעבד. והלכה כרבי יוסי.

משנה ז / הקדמה:

משנה זו מפרשת באיזו תפילה תוקעים בראש השנה, ובאיזו תפילה אומרים הלל בשאר מועדים.

לשון המשנה:

"העובר לפני התיבה ביום טוב של ראש השנה – השני מתקיע, ובשעת ההלל – הראשון מקרא את ההלל".

ביאור המשנה:

העובר לפני התיבה ביום טוב של ראש השנה – השני מתקיע = שליח ציבור שמתפלל תפילת מוסף הוא זה שמתקיע את התקיעות על סדר הברכות.

[מדוע נקרא 'עובר לפני התיבה'? מנהגם היה שהשליח ציבור עמד רחוק מן התיבה בשעה שהיה קורא את שמע וברכותיה, וכשמגיע לשמונה עשרה היה עובר לפני התיבה ומתקרב לשם, כדי להודיע ששני ענינים הם, ולכן נקרא 'עובר לפני התיבה'. מתקיע הכוונה, נותן לתוקע שיתקע בין הברכות. שהוא מברך את ברכות 'מלכויות זכרונות ושופרות', ואז התוקע – תוקע. וראוי שאדם אחר יתקע כדי שלא יטעה הש"צ בתפילתו.

ומדוע הוא מתקיע ולא שליח ציבור של שחרית?

משום שבראשונה היו תוקעים בשחרית, וגזרו הרומאים שלא לתקוע בשופר, והיו אורבים להם במשך כל זמן תפילת שחרית [שהוא שש שעות מתחילת היום] לשמוע אם יתקעו, ופעם אירע שתקעו וחשבו הרומאים שהם תוקעים למרד ועמדו עליהם והרגום, אותה שעה תיקנו שיהיו תוקעים במוסף.

ומתוך שראו האויבים שקודם עוסקים הם בתפילה ובקריאת התורה ואחר כך תוקעים, הבינו שתקיעות של מצוה הן ולא של מלחמה.

[ב' פירושים נוספים: א. האויבים היו אורבים עד לסיום תפילת שחרית, ובמוסף כבר לא היו אורבים ולכן תקעו במוסף. ב. היו ממתנים מלתקוע עד לחום היום, שאז היו השונאים מתפזרים מחמת החום].

ובשעת ההלל – הראשון מקרא את ההלל = ובשעה שאומרים הלל בשאר ימים טובים, שליח ציבור ראשון, שהתפלל שחרית, הוא "מקרא" – קורא את ההלל לפני הקהל, והם עונים אחריו אחרי כל פסוק או חצי פסוק "הללו-ה", ותיקנו הנביאים כך כדי שיהא ההלל נאמר בדרך שירה ושמחה.

[מדוע נקטה המשנה "ובשעת ההלל"? – משום שבראש השנה וביום הכיפורים לא אומרים הלל. והסיבה: משום שהוא זמן הכנעת הלב ולא זמן שירה. וכך מבואר בגמרא: "אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: רבונו של עולם, מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך בראש השנה וביום הכיפורים? אמר להם: אפשר מלך יושב על כסא דין, וספרי חיים וספרי מתים פתוחין לפניו, וישראל אומרים שירה"?!].

משנה ח / הקדמה:

משנה זו באה ללמדנו, שאף על פי שתקיעת שופר בראש השנה מצוה מן התורה היא, מכל מקום אין מחללים עליה יום טוב ואין עוברים מפני תקיעת שופר אפילו על איסור של חכמים. וכך לשון הר"ן: "וחכמים עשו חיזוק לדבריהם כשל תורה, שהואיל ואין תקיעת שופר דוחה מלאכה של תורה, אף שבות שהיא מדרבנן אינה דוחה".

לשון המשנה:

"שופר של ראש השנה אין מעבירין עליו את התחום, ואין מפקחין עליו את הגל, לא עולין באילן, ולא רוכבין על גבי בהמה, ולא שטין על פני המים. ואין חותכין אותו בין בדבר שהוא משום שבות, ובין בדבר שהוא משום לא תעשה. אבל אם רצה ליתן לתוכו מים או יין – יתן. אין מעכבין את התינוקות מלתקוע, אבל מתעסקין עמהן עד שילמדו, והמתעסק – לא יצא, והשומע מן המתעסק – לא יצא".

ביאור המשנה:

שופר של ראש השנה אין מעבירין עליו את התחום = אין יוצאים בראש השנה מחוץ לתחום אלפיים אמה, כדי להביא שופר או כדי לשמוע שופר. ומדוע?

מכיון שתקיעת שופר היא מצות עשה [ביום הכיפורים נאמר: "והעברת שופר תרועה", ואמרו חז"ל, שכל התקיעות של החודש השביעי – ראש השנה ויום הכיפורים – יהיו שוות], ושבייתת יום טוב היא מצות עשה ולא תעשה [עשה: "בחודש השביעי באחד לחודש יהיה לכם שבתון". לא תעשה: "כל מלאכת עבודה לא תעשו"], ואין מצות עשה דוחה מצות עשה ולא תעשה.

ואין מפקחין עליו את הגל = אם נפל גל אבנים על השופר אסור להזיז את האבנים כדי להוציא את השופר, מכיון שהאבנים הן מוקצה מחמת גופן, שאין מיעדות לשום שימוש, ואסור לטלטל [להזיז] מוקצה ביום טוב.
לא עולין באילן = אם השופר נמצא בראש האילן, אסור לעלות עליו כדי ליטול את השופר, שאסור חכמים לעלות באילן ביום טוב, גזירה שמא יתלוש מן הענפים המחוברים ויעבור על מלאכת 'קוצר'.

ולא רוכבין על גבי בהמה = אדם חולה שאינו יכול ללכת ברגליו לשמוע תקיעת שופר, אסור לו לרכב על בהמה, שאין רוכבים על בהמה ביום טוב, גזירה שמא יחתוך ענף מן העץ כדי להכותה שתלך, ויעבור על מלאכת 'קוצר'.
ולא שטין על פני המים = אם השופר נמצא בעבר השני של הנהר, אן שנפל לתוך המים, אסור לשוט [לשחות] על פני המים כדי להביאו, שאסור לשחות ביום טוב, שגזרו חכמים שמא יבוא לעשות לו כלי שיט, ויעבור על מלאכת 'מכה בפטיש'.

ואין חותכין אותו = אסור לחתוך את השופר כדי לתקן אותו לתקיעה.
בין בדבר שהוא משום שבות = איסור זה הוא בין אם חותך את השופר ב'מגל' העשוי לקצירה, שכיון שאין דרך לחתוך בו שופרות, הרי זה תיקון כלאחר יד שאסור רק מדרבנן.

ובין בדבר שהוא משום לא תעשה = ובין אם הוא חותך בסכין, שכיון שהדרך לחתוך בה שופרות הרי זו מלאכה גמורה של תיקון כלי, האסורה מדאורייתא.

אבל אם רצה ליתן לתוכו מים או יין – יתן = אבל אם רוצה לתת בתוך השופר יין או מים כדי לצחצח את קול השופר שיהיה צלול יותר - מותר, מכיון שזה לא 'תיקון כלי', שהרי גם בלי היין והמים אפשר לתקוע בשופר, ותיקון כלי היא פעולה שמכשירה את הכלי למלאכתו שבלעדיה אינו ראוי לשימוש.

אין מעכבין את התינוקות מלתקוע = לא מונעים מהקטנים מלתקוע לעצמם בראש השנה שחל בשבת, ואפילו שגזרו חכמים שבר"ה שחל בשבת לא תוקעים אפילו תקיעת מצוה [גזירה שמא יעביר את השופר ארבע אמות ברה"ר כדי ללכת לבקי בתקיעה, ויעבור בכך על מלאכת הוצאה], וכ"ש מי שאינו מחויב בדבר, מכל מקום התיירו לומר לתינוקות לתקוע כדי לחנכם, אבל בשאר שבתות לא נאמר היתר זה.

אבל מתעסקין עמהן עד שילמדו = ולא רק שלא מונעים אותם אלא עוד מותר לשדל אותם ולומר להם שיתקעו עד שילמדו לתקוע כראוי, ואפילו אם ראש השנה חל בשבת, וזה כדי לחנכם למצוה זו.

[וקשה: הרי גזרו חכמים שאין לתקוע בר"ה שחל בשבת? והתירוץ: זה דווקא באדם גדול החייב במצוה זו וטרוד בה, ומתוך כך יתכן שישכח שאסור להוציא את השופר וילך אצל בקי שילמדו, אבל המתעסק עם הקטן אינו טרוד ואין לחשוש שיבוא להוציא את השופר].

והמתעסק – לא יצא = מתעסק פירושו, אדם שעושה פעולה מבלי להתכוון אליה. לדוגמא, הוא נופח בפיו בשופר ונשמעה תקיעה, אן שתוקע בשביל להתלמד, אבל אינו מתכוון לתקוע בשופר. לכן, המתעסק לא יוצא ידי חובה, שהרי לא התכוון לצאת, ומצוות צריכות כוונה.

והשומע מן המתעסק – לא יצא = ומי ששמע שופר מאדם שהתעסק, אפילו אם הוא עצמו התכוון לצאת ידי חובה בשמיעת תקיעות אלו, בכל זאת הוא לא יוצא ידי חובה, מכיון שהתוקע לא התכוון להוציא, והלכה היא שצריך שתהיה כוונה על ידי השומע והמשמיע.

משנה ט / הקדמה:

משנה זו באה ללמדנו מניין התקיעות ושיעורן.

לשון המשנה:

"סדר תקיעות שלש של שלש שלש. שיעור תקיעה כשלש תרועות. שיעור תרועה כשלש יבבות. תקע בראשונה ומשך בשניה כשתיים – אין בידו אלא אחת. מי שברך ואחר כך נתמנה לו שופר – תוקע ומריע ותוקע שלש פעמים. כשם ששליח צבור חייב, כך כל יחיד ויחיד חייב. רבן גמליאל אומר, שליח צבור מוציא את הרבים ידי חובתן".

ביאור המשנה:

סדר תקיעות שלש של שלש שלש = סדר התקיעות בראש השנה היה שלש של שלש שלש. כלומר, היו תוקעים שלש פעמים [ראשונה למלכויות, שניה לזכרונות, שלישית לשופרות], ובכל פעם היו תוקעים שלש תקיעות [קולות], והם: תקיעה, תרועה, תקיעה.

ומדוע צריך תקיעה לפני תרועה ולאחריה?

נאמר בפסוק (ויקרא כה, ט): "והעברת שופר תרועה בחודש השביעי בעשור לחודש ביום הכפורים תעבירו שופר בכל ארצכם", ומכיון שכתוב 'שופר' גם לפני ה'תרועה' וגם לאחריה, למדים שכל תרועה צריכה תקיעה פשוטה לפניה ותקיעה פשוטה לאחריה.

וכיצד תוקעים "תרועה"?

בגמרא מובא, שהיה ספק בידם, אם תרועה היא כאנחה של אדם בשעה שלבו דואג על דבר גדול, דהיינו מה שאנו קוראים "שברים", או שהיא כיללה של נשים, דהיינו מה שאנו קוראים "תרועה", או אולי שניהם יחד, אנחה ויללה, שדרכה של היללה לבוא אחרי האנחה, כדרך האדם הדואג שקודם נאנח ואחר כך מיילל.

לפיכך התקין רבי אבהו בקיסרי שיהיו תוקעים כדי לצאת ידי הכל: תקיעה, שברים-תרועה, תקיעה, שלש פעמים [4 קולות \times 3 פעמים = 12 קולות]. תקיעה, שברים, תקיעה שלש פעמים [3 קולות \times 3 פעמים = 9 קולות]. תקיעה, תרועה, תקיעה שלש פעמים [3 קולות \times 3 פעמים = 9 קולות].

נמצא מניין הקולות בסך הכל – שלושים [30 = 9 + 9 + 12], וסימן מצאו לדבר: "יום תרועה יהיה לכם", יהיה בגימטריא שלושים.

שיעור תקיעה כשלש תרועות = שיעור [זמן / אורך] כל התקיעות, דהיינו שש התקיעות [תקיעה לפני התרועה ותקיעה לאחריה \times שלש פעמים; מלכויות, זכרונות ושופרות = 6 תקיעות], הוא כשלש תרועות.

שיעור תרועה כשלש יבבות = שיעור [זמן / אורך] התרועה הוא כשלש יבבות, שהם שלושה קולות קצרים ורצופים. ויש מפרשים, שכל יבבה הוא היא שלשה קולות קצרים, ושיעור התרועה הוא תשע קולות קצרים [יבבה היא 3 קולות, ותרועה היא כשלש יבבות, והחשבון הוא: 3 יבבות = 9 קולות, ותרועה היא כשלש יבבות, נמצא שתרועה היא תשע קולות, וכנ"ל].

תקע בראשונה ומשך בשניה כשתיים – אין בידו אלא אחת = אם בתקיעה הראשונה שלפני התרועה תקע כרגיל, ובתקיעה שאחרי התרועה האריך ותקע באורך של שתי תקיעות, כדי שיעלה לו גם לתקיעה הבאה שלפני התרועה הבאה, אין התקיעה הארוכה הזאת נחשבת לו אלא לתקיעה אחת, דהיינו לתקיעה שאחרי התרועה, וצריך הוא לחזור ולתקוע שוב לפני התרועה הבאה.

מי שברך ואחר כך נתמנה לו שופר – תוקע ומריע ותוקע שלש פעמים = מי שהתפלל כבר את תשע הברכות של תפילת מוסף, ולא היה לו שופר לתקוע בו למלכויות, זכרונות ושופרות, ואחר כך נתמנה [מזדמן] לו שופר, צריך לתקוע – תקיעה, תרועה ותקיעה שלש פעמים, בשביל מלכויות, זכרונות ושופרות [ולפי רבי אבהו שהוזכר לעיל, צריך לתקוע בכל פעם עשרה קולות, כמו שנוהגים לתקוע על סדר הברכות].

כשם ששליח צבור חייב, כך כל יחיד ויחיד חייב = כמו שהש"צ חייב בתפילת ראש השנה ובתפילת שמו"ע של כל השנה, כך גם חייב כל יחיד ויחיד בתפילה, אם הוא יודע להתפלל, ואינו יוצא ידי חובה בתפילת הש"צ, שאינו ש"צ מוציא אלא את מי שאינו בקי להתפלל בעצמו [בירושלמי מובא, שזה סברא שכל אחד יבקש רחמים על עצמו].

רבן גמליאל אומר, שליח צבור מוציא את הרבים ידי חובתן = רבן גמליאל אומר, שהש"צ מוציא יד"ח בין מי הוא בקי ובין מי שאינו בקי, בין בתפילת ראש השנה ובין בתפילה של כל ימות השנה.

ואם כן, מדוע הציבור מתפללים בלחש, הרי הש"צ מוציא אותם ידי חובה? – אלא כדי להסדיר שליח צבור את תפילתו. כלומר, שבזמן שהציבור מתפללים גם שליח הציבור מתפלל עמם, ועל ידי כך תפילתו שגורה ומסודרת בפיו כשחוזר עליה אחר כך בקול.

וההלכה היא:

בתפילת שמונה עשרה של כל ימות השנה הלכה כחכמים, שאין שליח צבור מוציא אלא את מי שאינו יודע להתפלל בעצמו, אבל בתפילת ראש השנה הכוללת ברכות ארוכות, ורבים אינם בקיאים בה, ההלכה כרבן גמליאל ששליח צבור מוציא את הבקי כשם שמוציא את מי שאינו בקי.

סליק מסכת ראש השנה